

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Büyükkelçilik Raporlarına Göre Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Bakışı (1950-1960)

The Soviet Union's View of Turkey According to Embassy Reports (1950-1960)

Betül TEKİNSOY^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tokat / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-5342-366X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Eylül 2024

Kabul tarihi: 25 Kasım 2024

Anahtar Kelimeler:

Türk-Sovyet ilişkileri,
Büyükkelçilik Raporları,
Soğuk Savaş.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: September 30, 2024

Accepted: November 25, 2024

Keywords:

Turkish-Soviet relations,
Embassy Reports,
Cold War.

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin I. Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletlerin işgallerine karşı yürütülen Türk Millî Mücadelesine verdiği destek, her iki devletin yakınlaşmasını sağlayan önemli bir adım olmuştur. 1925 yılında imzalanan ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçerliliğini koruyacak olan Dostluk antlaşması ise iyi komşuluk ilişkilerinin uzun yıllar devam etmesini sağlamıştır. Ancak Türkiye'nin 1930'lu yıllardan itibaren Batılı devletlerle sorunlarını çözerek yakınlaşmaya başlaması, Türkiye Sovyetler Birliği ilişkilerinin gerilemesine, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ise bozulmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında olumsuz bir seyir izleyen ilişkiler, Sovyetlerin Boğazlardan üs verilmesi ve toprak talepleri yönündeki istekleri ile kopmuş ve Türkiye, Sovyetleri bir tehdit unsuru olarak algılamaya başlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin Batı bloğuna yönelerek, NATO başta olmak üzere bir takım askeri teşkilatlara üye olmayı amaçlamasına neden olacaktır. Sovyetler her ne kadar Stalin'in ölümünden sonra Türkiye ile yakın münasebetler kurmak istese de Türkiye 1960'lı yıllara kadar Sovyetlere karşı temkinli yaklaşmıştır. Çalışmamızda 1950-1960 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkileri ve Sovyetlerin Türkiye'ye bakışı Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen Büyükkelçilik raporları başta olmak üzere diğer elçilik ve kurumlardan gönderilen raporlar çerçevesinde ele alınmıştır. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivinde yer alan Türk Dışişleri Bakanlığı ile Büyükkelçilikler arasındaki yazışmalar temel kaynak olarak kullanılmış olup ayrıca dönemle ilgili kaleme alınan telif ve tetik eserler de istifade edilen diğer kaynaklar arasında yer almıştır.

ABSTRACT

The support given by the Soviet Union to the Turkish National Struggle against the occupations of Western states after World War I was an important step that brought the two states closer together. The Friendship Treaty, signed in 1925 and valid until the end of World War II, ensured that good neighborly relations continued for many years. However, as Turkey began to resolve its problems with Western countries and get closer to them in the 1930s, relations between Turkey and the Soviet Union declined, and the start of World War II led to their deterioration. Relations, which followed a negative course during and after World War II, were severed by the Soviets' demands for bases in the Straits and territorial claims, and Turkey began to perceive the Soviets as a threat. This situation would cause Turkey to turn towards the Western bloc and aim to become a member of a number of military organizations, primarily NATO. Although the Soviet Union wanted to establish close relations with Turkey after Stalin's death, Turkey approached the Soviet Union cautiously until the 1960s. In our study, Turkish-Soviet relations between 1950 and 1960 and the Soviet Union's view of Turkey were discussed within the framework of embassy reports sent to the Ministry of Foreign Affairs, as well as reports sent by other embassies and institutions. The correspondence between the Turkish Ministry of Foreign Affairs and the embassies in the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs was used as the primary source, and other sources used were also copyrighted and research works written about the period.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: betultekinsoy@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The friendly relations between Turkey and the Soviet Union that began during the Atatürk era continued until World War II. The Treaty of Friendship and Neutrality signed between Turkey and the Soviet Union in 1925 and later extended was an important factor in ensuring the continuation of good neighborly relations. However, when the Soviets informed Turkey that this treaty, which was due to expire on March 19, 1945, would not be extended, relations between the two countries began to deteriorate. Turkey's decision to resolve its problems with Western states and turn to the West also had a major impact on the decline in relations. The negative attitude of the Soviet Union towards Turkey during and after World War II, especially its demands for bases and land in the Straits that threatened Turkey's territorial integrity, brought about tensions between the two countries that would continue during the Cold War years. The Western support that began under the leadership of US President Truman and continued with Marshall aid caused the Soviet Union to make adverse propaganda in the press, claiming that Turkey was turning to the West by falling under the control of the US. The fact that the Soviets were seen as a threat in Turkish foreign policy caused Turkey to apply to become a member of a number of military organizations, especially NATO, and as a result, the Soviets intensified their publications against Turkey. Articles written about Turkish-Soviet relations and mentioned in embassy reports included the Soviet Union's thoughts that the Soviets were concerned about Turkey's friendship and cooperation with Greece and Yugoslavia, and that Turkey would gain more by siding with the Soviets rather than cooperating with NATO. The Soviet Union described NATO as an organization with aggressive aims and threatened Turkey with notes it sent, stating that Turkey would become an instrument of the organization's aggressive aims by joining NATO. After Stalin's death, the Soviet Union changed its foreign policy and wanted to establish good relations with Turkey. In order to achieve this, they announced that they were giving up their claims to the Straits and territorial claims. This approach of the Soviet Union, which wanted to regain Turkey's trust, was welcomed by the Democratic Party government due to the conditions of the period. However, Turkey continued to display a cautious approach towards the Soviet Union. In the reports sent to the Ministry of Foreign Affairs from the Turkish Embassy in Moscow and other embassies and diplomatic missions, the changes and transformations that took place in the Soviet Union's policies towards Turkey between 1950 and 1960 are noteworthy. Indeed, Turkey's presence in the Western Bloc and especially its membership in NATO during the period until Stalin's death caused anti-Turkish articles to be published in the Eastern Bloc press, especially in the Moscow press. Ambassadors also specifically included these issues in the reports they sent. The reports also provide information about the maneuvers that the Soviets, whose territorial demands were rejected by Turkey based on articles in the foreign press, planned to make in the Black Sea against the possibility of any war, and emphasize that Soviet threats continue. The historical ambitions of the Soviets over Istanbul, which have continued since the past, were also one of the issues emphasized. In fact, it is emphasized that the Soviets aimed to approach these ambitions with their territorial demands and their desire for a base in the straits. Turkey's membership in the Balkan Pact and the Baghdad Pact was also watched with concern by the Soviets, who saw Turkey as the Western Bloc's intermediary in the Middle East. When the telegrams sent to the embassies are examined, it is seen that the Soviets pursued a policy of Sovietization in the Caucasus and forced the Turks and Muslims in the region to migrate through cultural and economic pressure. Another striking issue in the reports was the Soviets' warnings about Turkey's Western-oriented Middle East policies. The Soviets emphasized that Turkey would be the country most harmed by a chaos in the Middle East. The issue of military bases established by the US was also a subject of reports within the framework of Turkish-Soviet relations. The Soviet Union interpreted the US establishing many nuclear weapons bases on the territory of NATO member states, especially Turkey, and engaging in an arms race as an attempt to create a war environment and warned the Turkish government. In our study, Turkish-Soviet relations and the Soviets' view of Turkey between 1950-1960 were discussed within the framework of reports sent to the Ministry of Foreign Affairs, primarily from the Embassy reports, and also from other diplomatic missions. This study, designed as a descriptive research design, used the content analysis method. Approximately 38 documents in the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs were examined by applying document analysis, one of the qualitative research methods. In addition to these documents, copyrighted and research works written about the period were also among the other sources used.

Giriş

Rusya'daki Bolşevik iktidar ile Millî Mücadeleyi yürüten Ankara hükümetinin ortak paydada buluşarak emperyalist batılı devletlere karşı mücadele etmeleri, bundan sonraki süreçte yakın ilişki kurmalarına imkân sağlamıştır. Ankara hükümetine askeri malzeme ve mali yardımda bulunan Sovyetler Türkiye'nin Batı'ya karşı verdiği mücadeleyi kazanması için destek olmuştur. Sovyet Birliği'nin bu yardımlarının nedenleri arasında; Kafkas ve Orta Asya Müslümanları arasında olumlu etki yaratmak ve Türkiye'de Bolşevik rejimin benimsenmesini sağlamak gibi birtakım beklentileri bulunmaktadır (Kamel, 2014, s. 164). TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerin kurulması, Türkiye'nin yeni yönetiminin tanınması ve her iki devlet arasında ittifak yapılması amacıyla Moskova ile irtibata geçmiştir. Bu teşebbüs Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında uzun yıllar devam edecek olan iyi ilişkilerin başlangıcını teşkil etmiştir (Armaoğlu, 2022, s. 94). Nitekim Cumhuriyetin ilk yirmi yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ortak sınırlarının olması, Türkiye'nin Bolşevik rejimden maddi ve manevi destek sağlaması açısından faydalı olmuştur (Sander, 2020, s. 82). 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile de Türkiye doğu sınırının güvenliğini sağlayarak Batı'daki mücadelesine devam ederken, Sovyetler de Millî Mücadelesini sürdüren Türkiye'ye silah, cephane ve para yardımı yaparak esasında kendi güvenliğini de sağlamıştır. Nitekim Türk Millî Mücadelesinin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda İngilizlerin Anadolu'ya ve Yakın Doğu'ya hâkim olma ihtimali, Sovyetler için tehdit unsuru olarak görülmüştür (Bodur, 2005, s. 207). Bundan sonraki süreçte Sovyetler Birliği, özellikle Lozan Konferansı sırasında Boğazlar üzerinde Türk egemenliğini savunarak Türkiye'ye desteğini sürdürmüştür (Uçarol, 2013, s. 801).

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında 1925'te imzalanan ve 1945 yılına kadar yürürlükte kalacak olan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması da iyi komşuluk ilişkilerinin devamında önemli bir köşe taşı olmuştur. Bu antlaşma 1929, 1931 ve 1935 yıllarında yeniden uzatılmıştır. 1927 yılında imzalanan Türk- Sovyet Ticaret Antlaşması da iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesine imkân sağlamıştır. Türkiye'nin 1931 yılından itibaren Balkan devletleri ile yakınlaşması ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmak için çaba göstermesi Sovyetleri ve İtalya'yı harekete geçirmiştir. İtalya'nın Başbakan İsmet İnönü'yü davet etmesinden haberdar olan Sovyetler Birliği İsmet İnönü'nün öncelikle Rusya'yı ziyaret etmesini talep etmişlerdir. İlk önce Rusya'yı ziyaret eden Sovyetlerin kalkınma planından etkilenmiştir. Bu ziyaretin Türkiye için olumlu tarafı her iki devlet arasında imzalanan ve Rusya'nın Türkiye'ye 20 sene vadeli ve faizsiz 8 milyon dolar kredi vermeyi kabul ettiği antlaşmanın imzalanması olmuştur (Saray, 2000, s. 53-55). Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostluk ilişkileri 1923-1930 yılları arasında devam etmiş ancak Sovyetler Türkiye'nin dayanağı olan tek devlet olmaktan çıkmaya başlamıştır. Nitekim Türkiye'nin batılı devletlerle Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunlarını çözerek yakınlaşma içerisine girmesi Sovyetler Birliği'nde Türkiye kaybetme korkusuna neden olmuştur. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasının ardından 1933 yılı sonuna kadar her iki ülke arasında görüş ayrılıkları olsa da herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak 1934 yılından sonra ilişkiler gerilemeye başlayacak ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra taraflar birbirlerinden uzaklaşacaklardır (Yılmaz, 2017, s. 429). 1939 yılında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması, Sovyetler Birliği'nin Almanlarla Saldırmazlık Paketi imzalaması ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur (Sönmezoğlu, 2016, s. 137). II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da her iki ülke arasındaki ilişkiler olumsuz bir seyir izlemiştir. Nitekim Yalta Konferansı'nın 10 Şubat 1945'te yapılan toplantısında Montrö Boğazlar Sözleşmesi Stalin tarafından gündeme getirilmiştir. Stalin söz konusu antlaşmanın modasının geçtiğini, hazırlanma sürecinde Japonya'nın Rusya'dan daha etkin bir rol oynadığını ve İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkilerin kötü olduğu bir süreçte oluşturulduğunu dile getirmiş

ve antlaşmanın değiştirilmesini talep etmiştir (Gürün, 1983, s. 137). Sovyetlerin 19 Mart 1945’de yakın zamanda süresi dolacak olan 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması’nın uzatılmayacağını Türkiye’ye bildirmesi ile her iki ülke arasında ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Molotov’un birkaç ay sonra Moskova’daki Türk elçisine her iki ülke arasında yeni bir anlaşma yapılmasının, kuzeydeki bazı toprakların (Kars ve Ardahan) Sovyetlere bırakılmasına, Boğazlardan üs verilmesine ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin tekrar gözden geçirilmesine bağlı olduğunu bildirmesi de gerginliği zirveye taşımıştır (Karpas, 2022, s. 261). Sovyetler Birliği bu istekleri ile Türkiye’nin bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden bir tavır sergilemiştir (Armaoğlu, 2022, s. 327). Bu isteklerin ilk önce 1939 yılında yapıldığının altının çizilmesi de gerekmektedir. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nun Moskova ziyaretinde Molotov, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde değişiklik yapılmasını ilk kez gündeme getirmiştir (Tellal, 2000, s. 28). Yirmi yıllık bir antlaşma olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ne taraf olan devletlerden herhangi birisinin değişiklik talep istemesi hâlinde, her beşinci yılın başında tekliflerini bildirme hakkına sahip olması durumundan yararlanan Ruslar, 7 Ağustos 1946 tarihinde yeniden Boğazlar konusunda kendi lehlerine değişiklik talep eden bir nota göndermişlerdir. Sovyetler bu notada, Montrö Sözleşmesi’nin uygulanamaz bir durum aldığını, ABD ve İngiltere’nin de Montrö’nün değiştirilmesini istediklerini iddia ederek Türkiye’den bazı isteklerde bulunmuştur (Uzman, 2018, s. 131). Türkiye ise ABD ve İngiltere’nin desteğini alarak Rus isteklerini reddetmiştir. Rus tehlikesinden endişe duyan ABD ve İngiltere ise 9 Ekim 1946’da Boğazların Türkiye’nin hâkimiyeti altında olduğunu bildiren bir notayı Sovyetler Birliği’ne iletmıştır. Bu ortak notada; Boğazlar ile ilgili müzakere sürecine ABD ve İngiltere’nin de katılması gerektiğinin altı çizilerek, Boğazlara yönelik bir saldırı olması hâlinde konunun BM Güvenlik Konseyi’ne taşınacağı uyarısı yapılmıştır (Dokuyan, 2013, s. 127-128).

1945-1946 yıllarında Sovyet tehditleri Türkiye’nin Batı’ya yönelmesine ve Batılı devletlerce kurulan tüm siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı amaç edinmesine neden olmuştur (Kurban, 2014, s. 229). Sovyetler Birliği’nin, Türk boğazlarında üs ve toprak taleplerini tekrar gündeme getirdikleri 7 Ağustos 1946’daki notası üzerine ABD Türkiye’ye destek olma kararı almıştır (Albayrak, 2004, s. 418). 12 Mart 1947’de ABD başkanı Truman’ın kendi adıyla anılacak olan mesajını Kongre’ye göndermesi, Sovyet radyo ve basınında Türkiye’nin ABD’nin güdümüne girdiği yönünde bir kampanyanın başlatılmasına neden olmuştur. Nitekim kongrenin 22 Mayıs 1947’de 75 numaralı genel yasayı kabul ederek Truman’ın Türkiye ve Yunanistan’a yardım etme düşüncesini bir doktrin hâline getirmesi (Kalyon, 2010, s. 11) Sovyetlerce dünya barışına karşı bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Yine 1948 yılındaki Marshall Planı da Rusya’nın bu yardımdan faydalanan devletlere ve doğal olarak da Türkiye’ye karşı cephe almasına sebebiyet vermiştir. Türkiye’nin 1950 yılında Yunanistan ile birlikte NATO’ya üye olmak için başvuruda bulunması sonucu Sovyetler Türkiye aleyhindeki neşriyatını daha da sertleştirmiş, Türkiye’nin NATO’ya üye olması ile birlikte de verdiği notalarla tehditlerini devam ettirmiştir (Gürün, 1983, s. 198-199). Sovyetler Türkiye’nin NATO’ya katılmakla teşkilatın saldırgan amaçlarına alet olacağını uyarısını yapmıştır (Tellal, 2022). Nitekim Türkiye’nin demokrasiye geçmesi ve NATO’ya girmesi ile Türk toprakları üzerinde komünist propagandası yapamayacaklarını anlamışlardır. NATO’nun Orta Doğu Komutanlığı kurulması için harekete geçmesi ve bu komutanlığın oluşturulması sürecinde Türkiye’de NATO üsleri kurulması kararı alması Sovyetler Birliği’nin tepkisine ve Türkiye’yi tehdit etmesine neden olmuştur (Saray, 2000, s. 135). Türkiye, NATO’ya üye olduktan sonra ABD ile çok sayıda ikili iş birliği anlaşması imzalamış ve topraklarında ABD’nin çok sayıda üs kurmasına izin vermiştir (Erdoğan ve Aslan, 2021, s. 302). Türkiye NATO’ya üye olması ile birlikte Sovyetleri yeniden düşman olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu durum Türkiye’yi Sovyetlere karşı çevreleme politikasını benimseyen ABD’ye

yakınlaştırırken, Sovyetlerden uzaklaştırmıştır. Sovyetler açısından ise Türkiye, NATO'nun cephe ülkesi olarak algılanmış ve iş birliği gündeme dahi alınmamıştır (Çelikipala, 2015, s. 120-121). Sovyetlerin, özellikle de Stalin dönemindeki Türkiye'ye yönelik tehditkâr politikaları ve Türkiye'nin Kore Savaşı sonrasında demokrasi cephesine dahil olması her iki ülkenin ilişkilerinin bozulmasında etkili olmuştur (Albayrak, 2004, s. 460).

1946-1950 yılları arasında Türkiye'den istediklerini alamayan Sovyetler Birliği, taktik değiştirerek, her iki ülke arasında dostane ilişkilerin gelişmesine yönelik bir siyaset gütmeye başlamıştır (Karpat, 2022, s. 257). Özellikle Stalin'in ölümünden sonra 1953 yılında Sovyet hükümeti Kars ve Ardahan üzerindeki isteklerinden vazgeçtiklerini belirtmiştir. Bu açıklama Menderes hükümeti tarafından olumlu karşılansa da Sovyetlere karşı temkinli politika devam ettirilmiştir (Hale, 2003, s. 123). Nitekim Sovyet Başbakanı Bulganin Türk hükümetinden özür dileyecek ve Sovyetler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Stalin tarafından bozulduğunu dile getirecektir (Bağcı, 2007, s. 76). Boğazlar üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiklerini açıklayan SSCB böylelikle Türkiye'nin güvenini tekrar kazanmayı ümit edeceklerdir (Kurban, 2014, s. 232).

1950'li yıllarda Türk- Sovyet ilişkilerini etkileyen gelişmelerin başında Balkan Pakti gelmektedir. ABD ve Batılı devletler, Sovyet tehditleri karşısında Orta Avrupa'dan Afganistan'a kadar olan bölgelerin güvenliğin sağlamak için Balkan Pakti'nin kurulmasına öncülük etmişlerdir. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 1954 yılında kurulan bu Pakt amacına ulaşamamıştır (Kamel, 2014, s. 98-99). Balkan Pakti'nden beklentilerin gerçekleşmemesinin belli başlı nedenleri arasında Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin bozulmaya başlaması, Sovyetlerin Stalin'in ölümünden sonra Yugoslavya ile yakınlaşması ve Yugoslav lider Tito'nun tarafsızlık politikasına yönelmesi yer almıştır (Bağcı, 2007, s. 55).

Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin yayılcı bir politika izlemesinden dolayı Yakın ve Orta Doğu'nun öneminin gittikçe artmaya başlaması üzerine Türkiye, Yunanistan ve İran bu bölgede Sovyet yayılmasını önleme noktasında ABD tarafından bir kalkan olarak görülmüştür. Nitekim müttefiki ABD ile aynı siyaseti güden Türkiye'nin 1950'li yıllardaki dış politikasının temel prensiplerinden biri de Sovyetlerin Ortadoğu'da yayılmasını önlemek olmuştur (Bağcı, 2007, s. 37-38). Sovyetlerin Orta Doğu'daki etkisinin giderek artması, Batılı devletler ile bölgedeki devletleri birlikte hareket etmeye sevk etmiştir. Sovyet tehdidine karşı (Kamel, 2014, s. 100), Türkiye ve Irak bölgede barışın korunmasını sağlamak için 1955 yılında Bağdat'ta karşılıklı iş birliği antlaşması yaparak Bağdat Pakti'nin nüvesini oluşturmuşlardır. Bölgedeki menfaatleri gereği 1955'te Pakta katılan İngiltere'nin ardından, Pakistan ve İran da Bağdat Pakti'na üye olmuştur (Saray, 2000, s. 145). Gerek Bağdat Pakti gerekse Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO), Sovyetleri batısından ve güneyinden çember içine alan politikayı tamamlayan teşkilatlardır (Kamel, 2014, s. 92). Bağdat Pakti'nin kurulmasına Sovyetler tepki göstererek, bu oluşumun Yakın ve Orta Doğu'daki gerginliği arttıracak ve bölgedeki ülkeler arasında anlaşmazlıklar çıkarmaya çalışan ülkelerin çıkarlarına hizmet edeceğini belirtmiştir (Bağcı, 2007, s. 67). Esasında bu Paktın ömrü de uzun olmamıştır. Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde çıkan ihtilalin ardından yeni rejimin üyeleri Bağdat Pakti'nden ayrılma kararı almıştır. Pakta üye diğer devletler de 1959 yılında paktın adını CENTO, merkezinin de Ankara olmasına karar vermişlerdir. 1979 yılına kadar devam eden Pakt kendisini feshetmiştir (Kamel, 2014, s. 100). Türkiye'nin, Orta Doğu'da komünizmin tehditlerine set çekmek ve Batı'nın çıkarlarını korumak için katıldığı Bağdat Pakti'nin Türkiye açısından olumlu sonuçları olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Batı'dan beklenen destek alınmadığı gibi, başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletleriyle gerginlikler yaşanmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2022). 1957 yılında yaşanan Suriye bunalımı ve 1958'de

Irak'ta meydana gelen darbe Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesine neden olmuştur. Irak'ta gerçekleşen darbeden sonra Türkiye'nin Irak'a müdahalesi gündeme gelmiş olup, Sovyetler Birliği bu duruma tepkisini Türkiye'yi bir nota ile uyarmakla göstermiştir. Gerek Suriye krizinde gerekse Irak olaylarında Türkiye'nin bir askeri müdahalesini önleyen ise Ruslar ile karşı karşıya gelmek istemeyen ABD olmuştur (Tellal, 2022).

Türkiye ile SSCB ilişkilerini etkileyen diğer bir gelişme ise Moskova'nın Türkiye'nin güneyindeki Arap ülkeleri ile yakınlaşması olmuştur. Türkiye bu durumu Sovyetlerin Türkiye'yi güneyinden kuşatmak için giriştiği bir operasyon olarak değerlendirmiştir. 1957 yılında Türk topraklarına ABD tarafından Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi ve 1960 yılında Türkiye'nin topraklarından havalanan U-2 casus uçağının Sovyetler tarafından düşürülmesi her iki ülke arasındaki ilişkilerde yeniden krize neden olmuştur (Kamel, 2014, s. 173). Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik 1953 yılında başlayan barış girişimleri 1960 yılına kadar devam etmiş ancak bir sonuca varılamamıştır. Sovyetler her ne kadar Suriye ve Irak sorunlarında Türkiye'yi tehdit ederek Türk sınırlarındaki birliklerinin sayısını arttırsa da 1946 yılına nazaran daha yumuşak bir tavır takınmıştır. Özellikle Türkiye'ye ekonomik yardım yapma ve her iki ülke arasında ticari ilişkileri geliştirme gibi tekliflerde bulunmuştur. Ancak Türkiye bu girişimleri Sovyetlerin kendisini Batı'dan ayırmak için uyguladığı taktikler olarak görmüştür (Karpaz, 2022, s. 264). 1960'lı yıllarda ise ilişkiler yumuşamaya başlamış, özellikle de Kıbrıs sorunu yeniden gündeme geldiğinde ABD Türkiye'ye destek vermezken, Sovyetlerin Türk tezine yakınlık göstermesi ilişkilerin normalleşmesinde önemli bir etken olmuştur (Uçarol, 2013, s. 969). Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, 1962 yılında yaşanan Küba Krizi ve 1964 yılındaki Johnson Mektubu gibi olaylardan sonra ABD'ye duyulan güvenin azalmasıyla birlikte olumlu bir seyir izlemeye başlamıştır (Matiç, 2023, s. 63). Bundan sonra Türkiye'nin Batı taraftarı bir siyaset yerine, çok boyutlu bir dış politikaya yöneldiği, bu değişen durumdan da en fazla rahatsız olan ülkenin de ABD olduğu görülmektedir (Albayrak, 2004, s. 469).

Bu çalışmada 1950-1960 yılları arasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye bakışı başta Moskova Büyükelçiliği olmak üzere diğer büyükelçilik ve elçiliklerinden gelen raporlar doğrultusunda incelenecektir. Çalışmanın 1950-1960 yılları arasındaki Türkiye- Sovyet Rusya ilişkilerini kapsamaması nedeniyle en önemli kaynaklarını T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri (TDA) oluşturmaktadır. İlgili arşivden 38 belgeye müracaat edilmiştir.

Büyükelçilik Raporlarına Yansıyan Konular

Sovyetlerin Türkiye'ye Yönelik Baskılarının Yabancı Basına Yansıması: Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve İstanbul üzerindeki Tarihî Emelleri

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılından 1947 yılına kadar zorlu bir süreçten geçmiştir. Savaşın sonlarına doğru yalnızlaşan Türkiye'nin toprak bütünlüğü Sovyet Birliği tarafından tehdit edilmeye başlamıştır (Papuççular, 2023, s. 100). Bu süreçte Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tehditlerinin yabancı basının gündeminde yer almaya başladığı görülmektedir. Moskova Büyükelçiliği tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda son dönemlerde Moskova basınında Türkiye ile ilgili makalelerin arttığına dair bilgi verilmektedir. Raporda; Moskova basınının Nuh'un gemisini arayan heyetin casus olduğunu belirtmesi çirkin bir şantaj olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 7 Eylül tarihli Yeni Zamanlar dergisinde çıkan "Türk muhabirlerinin ırkçı hezeyanları" başlıklı yazıda da ırkçı ve milliyetçilerin *zehirli propaganda* yaptıkları ve Türk hükümetinin de bunu desteklediği iddia edilmektedir. Görüldüğü üzere Sovyet basını Türkiye üzerindeki tazyiklerini bu türden yazılar

ile arttırmaktadır. Söz konusu raporda 1948 yılında Drovoni tarafından kaleme alınıp basılan ancak 1949 yılında satışa çıkarılan “Karadeniz Boğazı ve Beynelmille rejim” başlıklı kitaba da değinilmiştir. Bu kitapta Boğazlar Meselesinin tarihçesi hakkında bilgi verildiği ve bu konuda Sovyetler Birliği’nin isteklerinin haklı görülerek düşüncelerinin müdafaa edildiği vurgulanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571/35776-141155-32 (08.09.1949), 1-2). Sovyetlerin Boğazlar Meselesinde üs istekleri de büyük sorun teşkil etmiş ve bu mesele büyükelçilik raporlarında üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olmuştur. Raporlarda yabancı basında konu ile ilgili yayınlanan makaleler hakkında bilgi verilmiştir. Nitekim Oslo Büyükelçiliği’nden gönderilen bir raporda, Oslo’da her gün yayınlanan “Arbeiderbladet” adlı gazetede yer alan “Rusya’nın yeni boğazlar politikası” başlıklı bir makaleden bahsedilmiştir (TDA, 571/35950-141837-58 (22.06.1953),1). Bunun yanı sıra Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Dr. Halim Alyot da Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’ye gönderdiği yazıda, ABD’de Haziran 1953 tarihli “New York Times” gazetesinde yayınlanan “Gene Boğazlar Meselesi” başlıklı ve İngiltere’de 12 Haziran 1953 tarihinde yayınlanan “Rusya, Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini bildirdi” başlıklı makaleler hakkında bilgi vermiştir. ABD basınında yer alan “Gene boğazlar meselesi” başlıklı makalede Moskova’nın Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki dostluk ve iş birliğinden kaygı duyduğu ve buna engel olmak istediği belirtilmiş, Moskova’nın Türkiye’nin NATO ile daha fazla iş birliğini yapmak yerine, Sovyetlerin politikasını desteklediği takdirde daha çok kazanç elde edeceğine Türkiye’yi ikna etmek niyetinde olduğu vurgulanmıştır. Makalede ayrıca Türk devlet adamlarının Moskova’nın geçmişten beri Türk aleyhtarı propagandalarını bildikleri, Sovyetlerin Türk toprakları üzerindeki emelleri hakkında geniş malumata sahip oldukları bu nedenle Nazi- Sovyet iş birliği sürecinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov tarafından Hitlere yapılan Boğazlar ile ilgili tekliflerden de haberdar oldukları belirtilmiştir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye’nin Rusya’ya itimat etmediği ve etmeyeceği ifade edilmiştir. İngiliz basınında Christopher Forbes Adam tarafından kaleme alınan “Rusya Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini bildirdi” başlıklı makalede ise Sovyetlerin Türkiye üzerindeki toprak taleplerinden ve Çanakkale Boğazını askeri bakımdan kontrol etme isteğinden vazgeçtiğine dair Türk hükümetine bir nota gönderdiği belirtilmiştir. Makalede, Sovyetlerin Batı Avrupa için izlediği soğuk savaş siyasetini yeniden gözden geçirmek niyetinde olmadığı iddia edilmiş ve değiştirdikleri siyasetlerinin Güneydoğu Avrupa’yı da kapsadığı ifade edilmiştir (TDA, 571/35950-141837-49 (29.06.1953), 1-7). Görüldüğü üzere Büyükelçilik tarafından içerikleri hakkında bilgi verilen makalelerde Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit eden isteklerinden vazgeçtiklerini belirtmelerine rağmen, Türkiye’nin tarihî süreçteki Rus isteklerini bildiği için temkinli yaklaştığı vurgulanmaktadır. Nitekim Türkiye’nin başta NATO olmak üzere Balkan Paktı gibi teşkilatlara üye olmasını kendisi için bir tehdit ve Batı’nın çevreleme politikasının bir halkası olarak görmesi, Sovyetlerin politikasını değiştirmesine ve Türkiye üzerindeki isteklerinden vazgeçmelerine neden olan önemli bir etkidir demek yanlış olmayacaktır.

Bern Büyükelçiliği’nden Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen başka bir raporda da Türkiye ile ilgili yabancı basında kaleme alınan yazılara dikkat çekildiği görülmektedir. Büyükelçilik tarafından gönderilen raporda, İsviçre basınından “Berner Tagblatt” gazetesinde 13 Haziran 1952 tarihinde yayınlanan “Türkiye üzerinde Sovyet baskısının şiddetleneceğine dair emareler” başlıklı makale hakkında bilgi verilmiştir. Bu makalede; 1952 yılının haziran ayında M. Eden’in başkanlığında toplanacak olan İngiliz Ortadoğu diplomatları konferansı ile Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri bakanı Fuad Köprülü’nün 7 Temmuz’da İngiltere’ye yapacakları ziyarete temas edilmekte ve bu görüşmelerin Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik baskılarını arttırdığı zamana denk geldiği yönünde emarelerin bulunduğu belirtilmektedir. Makalede ayrıca Sovyetlerin yakın bir zamanda Türkiye ve İran üzerinde baskı kuracağı iddia

edilmekle birlikte, Karadeniz sahillerinin yakınlarına yapacakları deniz manevraları ile yeni bir savaşın çıkması hâlinde Türkiye'nin Karadeniz sahillerine ve doğu sınırlarına güvenmemesi yönünde bir algı yaratmaya çalıştıkları belirtilmiştir (TDA, 540/44634-214371-28 (20.06.1952), 1). Makalede Türkiye'nin Batılı devletlerle yakınlaştığı dönemlerde Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde baskılarını arttırdığına özellikle değinilmiştir. Büyükelçilik raporları, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tehditkâr politikaları ile ilgili yabancı basında yer alan yazılar hakkında Türkiye'ye malumat vermek suretiyle yabancı basının Türk- Sovyet ilişkilerini dair görüşlerini gözler önüne sermektedir.

Bir diğer önemli rapor ise Sofya Büyükelçiliğinden gönderilmiştir. Bu rapor İsviçre basınında yer alan ve Sovyetlerin Karadeniz sahillerine manevra yapacakları bilgisini veren makaledeki bilgileri doğrular niteliktedir. Sovyet Birliği'nin Karadeniz ve Balkanlar'da yapmayı planladığı manevralar hakkında bilgi veren Sofya Büyükelçiliği'nden gönderilen rapora göre; Sovyet donanması 25 Ağustos-10 Eylül 1950 tarihleri arasında devam etmesi düşünülen deniz manevraları yapmayı planlamıştır. Bu plana göre; bütün deniz kuvvetleri, deniz uçakları ve "Cortans Tonome No. 2" adını verdikleri 2500 uçaktan oluşan müstakil bir hava kuvvetinin de katılacağı büyük deniz manevraları yapılacaktır. Bu manevrada öncelikle Sovyetlere karşı Türkiye'nin de katılacağı bir savaş çıkması hâlinde Karadeniz Boğazı'nın çıkışı tamamen kapatılacak, savaşın beşinci günü boğaz ve çevresinin işgal harekâtına başlanacak, bu harekât donanma ve iki numaralı müstakil hava kuvveti tarafından yapılacaktır. Ayrıca Boğazın Anadolu sahiline ve Doğu'ya doğru Karadeniz sahillerine çıkarmalar yapılacak ve havadan kuvvetler indirilecektir. Bu harekâtlardan ayrı olarak da Rumeli sahillerine de çıkarmalar yapılacak ve ardından Trakya'ya geçilerek Çanakkale Boğazı'na inilecektir. Bu plan Yugoslavya ve Yunanistan'ın tarafsız ya da birbirlerine karşı savaşta olmaları farz edilerek uygulamaya konulacaktır. Plan gereği Ağustos ayının ortasından Ekim ayının başına kadar geçen sürede Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya'nın kuvvetlerinin de katılmasıyla manevraları sürdürecektir, yine aynı zaman aralığında Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan ordularının da katılımları ile ikinci bir manevra başlatacaktır. Bu manevranın Mareşal Rokosovski'nin başkanlığındaki Kurmay Heyeti tarafından yürütülmesi kararı verilmiştir (TDA, 571/35680-140939-28 (24.06.1950), 1-2). Raporda belirtilen bilgilere göre, Sovyetlerin deniz manevraları vasıtasıyla, NATO devletlerinin kendisine yönelik çevreleme politikasında önemli bir yeri olan Türkiye'ye bir nevi gözdağı vermek istediğini düşünmek mümkündür. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da Sovyetlerin Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir ittifak kurulmasından duyduğu endişedir. Çünkü bu planın ancak her iki ülkenin tarafsız olmaları ya da birbirleriyle savaşmaları hâlinde uygulanması öngörülmüştür. Nitekim Yugoslavya'nın Doğu bloğundan ayrılması ve Batı bloğuna eklenmesi ihtimalinin Rusları rahatsız ettiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan Sovyetler, Doğu bloğunda yer alan ve uydusu olan ülkelerden de yardım alacağını bildiğinden dolayı manevralarını sürdürebileceklerine inanmaktadır. ABD büyükelçisinin gizli servislerden edindiği bilgilerden hareketle, Belgrad Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen rapordaki Sovyetler Birliği'nin yapmayı planladığı manevraların doğruluğunu teyit etmiştir (TDA, 571/35680-140939-25 (29.06.1950), 1; TDA, 571/35680-1409939-26 (03.07.1950), 1).

Tarihî süreçte sürekli mücadeleler ve savaşlarla şekillenen Türkiye-SSCB ilişkilerinde Sovyetlerin İstanbul üzerindeki tarihî emelleri de belirleyici etken olmuştur. Sovyetler I. Petro'dan itibaren sıcak denizlere inebilmek için İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nı tehdit eden bir politika gütmüştür. Bu konu hakkında Türkiye'nin Londra Basın Ataşesi yardımcısı Bülent Ecevit tarafından Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne gönderilen bir raporda; Rusya'nın tarihî süreçte İstanbul üzerindeki emelleri ile ilgili "Continental News Service" isimli haftalık siyasi bir bültenin 29 Temmuz 1949 tarihli sayısında çıkan "Constantinople"

başlıklı yazısı hakkında bilgi verilmiştir. İçeriği hakkında ayrıntılı bilgi verilen bu yazıda, Büyük Petro döneminden beri Çarlık Rusya'nın dış siyasetinin hedefleri arasında İstanbul'u ele geçirmenin üzerinde en çok ısrar edilen konu olduğu belirtilmiştir. Yazıda ifade edildiği üzere, İstanbul'u cazip kılan amiller arasında İstanbul'un dindarlar tarafından Hristiyanlığın başkenti olarak görülmesi ve Roma'yı manevi ve dünyevi iktidarından edecek bir etkiye sahip olması yer almaktadır. Panslavistlerin ve Slavofillerin nazarında İstanbul'un ele geçirilmesi ile Slavların kurtarılma işi tamamlanacağı belirtilmiştir. Çarlık Rusya'nın sanayicileri, maliyecileri, askerleri ve stratejistlerine göre de İstanbul, Akdeniz'in sıcak sularında ve Yakın Doğu'da ticari ve siyasi nüfuza açılan bir kapı olarak görülmektedir. İstanbul'u Sovyetler için cazip kılan diğer bir husus da Orta ve Yakın Doğu'yu ayaklandırmada bir üs olarak görülmesidir. Bahse konu olan bu yazıda Dostoyevski'nin İstanbul hakkındaki sözlerine de yer verilmiştir. Nitekim ünlü yazar İstanbul'un beynelmilel bir konuma sahip olması durumunda İngilizler tarafından ele geçirilebileceğinden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Ona göre, Sovyetlerin Avrupa ile arasındaki diplomatik ilişkiler nasıl gelişirse gelişsin İstanbul er geç Rusya'nın olmalıdır. Yazıda temas edilen diğer önemli bir husus ise, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetlerin Türkiye'nin çökmesini beklediğinin dile getirilmesidir. Yazıda Osmanlı Devleti yıkıldığında Sovyetlerin de zor bir süreç geçirdiği, Lenin liderliğinde güç kazandığında ise Türkiye'nin de kendi milli mücadelesini tamamladığı, bu yüzden de saldırılacak değil faydalanılacak bir devlet hâline geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca Sovyetlerin II. Dünya Harbi'nin sonunda 1945'te zor kullanarak da olsa İstanbul'u almaya muktedir olabileceği ancak Soğuk Savaş döneminde İstanbul'a yapılacak saldırının bir dünya savaşına neden olabileceği vurgulanmıştır. Yazının sonunda Sovyetlerin birçok başarı elde etmesine rağmen, hayallerinden en önemlisi olan İstanbul'u elde edemediği dile getirilmiştir (TDA, 571/35948-141392-6 (29.07.1949), 1-5). Sovyetlerin İstanbul üzerindeki emelleri konusu 5 Ağustos 1940 tarihindeki "London Views and Tiding" bülteni ile "Time and Tide" dergisinde de ele alınmıştır (TDA, 571/35948-141392-4 (12.08.1949), 2). Raporda içeriği hakkında bilgi verilen makalede, aslında Türkiye'nin Sovyetler ve Batılı devletler ile olan ilişkilerinde İstanbul'un önemine değinilmektedir. Nitekim tarih boyunca sıcak denizlere inmek isteyen Sovyetler için İstanbul ne kadar önemliyse, Sovyetleri kendi çıkarları için hem sıcak denizlerde hem de Ortadoğu'da tehdit olarak gören başta İngiltere olmak üzere batılı devletler için de o derece önemlidir. Soğuk Savaş döneminde devletlerarasındaki çıkar çatışması Türkiye'nin ve doğal olarak İstanbul'un önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Basında yer alan makalelerde Sovyetlerin İstanbul üzerindeki geçmişten beri devam eden tarihî emelleri üzerinde durulmaktadır. Soğuk Savaş döneminde süper güç olan Sovyetler, Türkiye'den toprak talepleri ve boğazlarda üs istekleri ile emellerine yaklaşmak istese de İstanbul'a yapacakları olası bir saldırının yeni bir dünya savaşına yol açabileceği de vurgusu yapılmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Toprak Talepleri

Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehdit eden Sovyetlerin baskısının artması, bölgede çıkarlarının zarara uğrayacağını anlayan ABD ve İngiltere'nin harekete geçmesine ve Sovyetlere bir nota vermelerine neden olmuştur. Söz konusu bu notada, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik taleplerinin kabulünün mümkün olmadığı belirtilmiştir. Batılı devletlerin bu tutumu Sovyet tehlikesine karşı Türkiye'nin rahat bir nefes almasını sağlamıştır (Saray, 2000, s. 89). Nitekim ilerleyen süreçte Sovyetler Birliği, Türkiye'ye ilettikleri bir nota ile Kars ve Ardahan üzerindeki haklarından ve Boğazlara dair isteklerinden vazgeçtiklerini bildirmiştir. Sovyetler ayrıca, 1945 yılında reddettikleri Türk- Sovyet Dostluk Antlaşması'nın da yenilenmesini talep etmişlerdir (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 110). Sovyetlerin toprak taleplerinden vazgeçmeleri elçilik raporlarına da yansımıştır. Brüksel elçiliği gönderdiği raporunda, Sovyetlerin daha önce Türkiye'ye yönelik taleplerinden vazgeçerek yeni bir dostluk

sürecine zemin hazırlayacak olan bir notayı Türk hükümetine bildirdikleri hususunun Belçika basınında geniş yer tuttuğunu, haberlerde ve yorumlarda yer aldığını bildirmiştir (TDA, 508/44344-211008-1 (11.06. 1953), 1). Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi'nde gelen raporda ise aynı konuya temas edilmiştir. Bu rapora göre; Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, 30 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi'ne okuduğu beyanatında Sovyetler ile Türkiye ilişkilerine dikkat çekmiş ve her iki devlet arasında yapılan görüşmelerde Ermenistan SSCB ile Gürcistan SSCB'nin Türkiye'den toprak talepleri ile Sovyet hükümetinin Karadeniz'den gelebilecek tehditleri önlemek için Türk hükümetinden istekleri olduğuna vurgu yapmıştır. Söz konusu devletler arasında iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi ve barışın temini için Ermenistan ve Gürcistan hükümetlerinin Türkiye'den toprak taleplerinden vazgeçtikleri, yine aynı şekilde Sovyet hükümetinin de boğazlar meselesini yeniden gözden geçirdiğini ve Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'den herhangi bir toprak talebinde bulunmadığını belirtmiştir. Bu beyan üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de bahsedilen iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi, barış ve güvenliğin sağlanmasının Türkiye tarafından da daima istendiğini ifade etmiştir (TDA, 571/35950-141837-68 (14.07.1953), 1-2). Türkiye yurtdışı barış dünyada barış ilkesi doğrultusunda komşularıyla iyi ilişkilerini devam ettirmek niyetinde olduğunu bildirirse de tarihî süreçte her iki millet arasındaki yaşanmışlıklar Türk hükümetini Sovyetlere karşı temkinli davranmaya mecbur bırakmıştır. Nitekim Sovyetlerin yakın zamana kadar var olan tehdit ve isteklerinden vazgeçerek, Türkiye'ye yakınlaşma çabalarının Türkiye'nin batı bloğunu tercih etmesi ve özellikle de NATO'ya üye olduğu 1952 yılından sonra gerçekleşmesini Sovyetlerin pek de inandırıcı olmayan bir taktiği olarak görmek mümkündür. Sovyetler, Batı bloğunun güçlenmesi karşısında Türkiye'yi NATO'dan koparmayı ve böylelikle kendi güvenliğini tehdit eden Batı'nın çevreleme politikasını da zayıflatmayı amaç edinmiştir demek mümkündür. Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebi yabancı basında da konu olmuştur. Nitekim Türkiye'nin Prag elçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında teati olan notalara Çekoslovakya basınında geniş yer verildiği bildirilmektedir. Komünist Partinin gazetesi olan "Rude Proveda"da 23 Temmuz 1953 tarihinde yayınlanan makalede, Türk- Sovyet ilişkilerinin II. Dünya Savaşı sonunda gerginleştiği, Sovyetlerin sözde haklı arazi ve boğazların emniyeti ile ilgili taleplerinin iki ülke arasındaki ilişkileri bozacak yayınlara neden olduğu belirtilerek, Türkiye'nin bu gerginlik nedeniyle Atlantik Paktı'na üye olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Sovyetlerin taleplerinden vazgeçmesi üzerine emperyalist devletlerin harekete geçtiği, 30 İngiliz ve Amerikan savaş gemisinin İstanbul limanını ziyaret etmesinin de bu durumun bir işareti olduğu belirtilmektedir (TDA, 571/35950-141837-42 (03.08.1953), 1). Prag elçiliğinden gönderilen raporda yer alan ve içeriği hakkında bilgi verilen makalede belirtildiği üzere, Sovyetlerin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak için isteklerinden vazgeçtiği günlerde 22 Temmuz-7 Ağustos 1953 tarihleri arasında, ABD'ye ait 10, İngiltere'ye ait 22 olmak üzere toplamda 32 savaş gemisi İstanbul'u ziyaret etmiştir. Bu durum Sovyetlerin telaşlanmasına ve yeni bir nota ile Türkiye'den konu hakkında bilgi istemelerine neden olacaktır. Bu notayı, içişlerine müdahale olarak değerlendiren Türkiye'nin, söz konusu ziyaretin Montrö Sözleşmesi'ne aykırı olmadığını belirtmesi üzerine, Sovyet yönetimi yeni bir nota gönderecek ve yanlış anlaşıldıklarını sadece bilgi edinmek niyetinde olduklarını bildirecektir (Albayrak, 2004, s. 464-465). Sovyetlerin taleplerinden vazgeçmesi ve ılımlı bir tutum sergilemeye başlaması, Türkiye'nin batılı devletlerle müttefikliğini devam ettirmesini engelleyemeyecektir. ABD ve İngiltere'nin savaş gemilerinin hem Ruslara gözdağı verme hem de olası bir Türk-Rus yakınlaşmasını önleme girişimi olarak görmek mümkündür. Ancak dönemin Türk hükümeti zaten Sovyetlere karşı temkinli yaklaşmaktadır. Başta Rus tehdidi olmak üzere, Batı ile ittifakın ve ABD'den elde edilen mali yardımların devamını sağlama düşüncesi bu duruma temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Kafkas Politikaları

Tarihî süreçte büyük devletlerin rekabet alanı olan Kafkasya, kıtalar, milletler ve kültürler arasında geçiş noktasında yer almaktadır. Bölge, jeopolitik ve jeoekonomik özelliklerinden dolayı küresel ve bölgesel güçlerin çıkarlarının merkezinde olmuştur (Sapmaz, 2007, s. 29-30). Kafkasya, sıcak denizlere inme politikası güden Sovyetler için de tarih boyunca büyük önem arz etmiştir. Sovyetler bu bölgeyi hem Akdeniz'e hem de Orta Doğu'ya geçişlerinde bir üs olarak kullanmak istemişlerdir. Kafkasya'yı etkisi altına alabilmek için de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tek uluslu bir toplum yaratma yoluna başvuran Sovyetler, Ortodoks ve Sovyet olmayan halklar üzerinde Sovyetleştirme siyaseti izlemişlerdir (Arslan Bilgin, 2023, s. 77). Sovyetler Birliği'nin kültür politikalarının en güçlüsü olarak görülen eğitim vasıtasıyla, halkların Sovyetleştirme meselesi uzun yıllar tartışılmıştır (Turan, 2023, s. 35). Nitekim bu amaca ulaşabilmek ve Kafkasya'da kalıcı olabilmek için okullar açılarak gençlerin eğitilmesi amaçlanmıştır. Sovyetler ayrıca işgali altındaki topraklarda hâkimiyetini sağlayabilmek için iskân politikası da takip etmiş ve bazen Slavları bazen de Kafkas halklarını göçe zorlamıştır (Arslan Bilgin, 2023, s. 30). Sovyetlerin bu nüfus oyunları Soğuk Savaş döneminde yazışmalara da konu olmuştur. Nitekim New York Maslahatgüzarı Adnan Kural tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda, Sovyetlerin Müslüman Kafkasya Türklerini tehcir ve imha siyaseti güttüğüne dair Münih'teki "Türkistan Birlik Komitesi" ve "Kuzey Kafkasya Milli Komitesi" tarafından iki telgraf gönderildiği belirtilmektedir (TDA, 571/35678-140789-12 (24.07.1950), 1-6). İngiltere'nin eski Moskova Büyükelçisi Sir David Kelly de 23 Şubat 1953 tarihinde "Rusya'da Türklere ve Müslümanlara karşı şiddetli baskı hareketleri" başlığı ile kaleme aldığı yazısında aynı konuya temas etmiştir. Kelly yazısında Sovyetlerin kendi sınırları içinde farklı ırk ve dine mensup olan milletleri Sovyetleştirmek için iki yol izlediğini, bunlardan birinin idari ve iktisadi denetim, diğersinin de manevi ve kültürel baskı olduğunu dile getirmektedir (TDA, 571/35796-141080-10 (22.02.1953), 1). Gerek komitelerden gönderilen telgraflar gerekse eski büyükelçinin yazısı Sovyetleştirme politikasının Soğuk Savaş sürecinde de devam ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Sovyetler bu politikalarını gerçekleştirmekte güçlük yaşadıklarında ise bölgedeki Türkleri ve Müslümanları kültürel ve iktisadi tazyik ile zorunlu göçe zorlayarak, nüfus dengesini kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Türkiye'nin Londra Büyükelçisi'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda ise Sovyetler ile Türkiye arasındaki siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Bu raporda; Londra Büyükelçiliği ikinci kâtipi Kaya Pınar ile Sovyetler Birliği Büyükelçiliğinden Başkâtip Y. Modin arasındaki konuşmalara yer verilmiştir. Bu konuşmalarda Sovyet başkâtip, Rusya'da yaşayan Türklere (Azerbaycan Türkleri) bahsederek "bunlar Türk müdür? Sizin dilinizi mi konuşurlar? Şeklinde imalı sorular sormuş, Kaya Pınar ise cevaben onların Türk olduklarını ve Orta Asya'da da Türklerin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Sovyetlerde gösterimde olan Tolstoy'un "Harp ve Sulh" adlı filmini de Sovyetler için bir propaganda aracı olduğuna değinmiştir (TDA, 571/35922-141777-1 (24.12. 1956), 1-4). Sovyet yetkilinin ifadeleri, Sovyetlerin kültürel aktarımın en önemli aracı olan dil konusunda Türklere yönelik baskıcı bir tutum izleyerek milli olan unsurları yok etme politikası güttüklerini göstermektedir. Zira bu politikalar Sovyet topraklarında yaşayan Türklerin, Türkiye ile uzun yıllar bağ kurmasını engellemiştir.

Türkiye-Sovyetler Birliği Arasında Ticari İlişkiler ve Serdarabat Barajı Sorunu

Serdarabat Barajı meselesi, inişli çıkışlı bir seyir takip eden Türkiye-Sovyet ilişkilerinde uzun yıllar gündemdeki yerini korumuştur. CHP iktidarında TBMM'de ele alınan Serdarabat Barajı sorunu, DP iktidarında da üzerinde hassasiyetle durulan ve TBMM'de görüöülen bir konu olmuştur. 26 Aralık 1949 tarihinde Meclis Başkanına bir soru önergesi veren Kars milletvekili Hüsamettin Sorguç, Kars'ın Iğdır ilçesinde Sovyetler Birliği ile sınırı belirleyen

Aras Nehrinin üzerinde 1927 yılında Türkiye-SSCB arasında imzalanan anlaşmaya dayanılarak yapılan Serdarabat Barajı'ndan Türkiye'nin yararlanmadığını, anlaşmaya göre barajdan elde edilen sudan her iki ülkenin de yarı yarıya istifade etmesi gerekirken bunun mümkün olmadığını ifade ederek sebeplerini sormuştur. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ise cevaben; Aras Nehri üzerinde başlayan barajın masraflarının, yapılan anlaşma gereğince Sovyetler tarafından karşılanıp, masrafın yarısını da Türkiye'nin ödemesi kararı alındığını ancak belirtilen paranın o günün şartlarında ödenemediğini belirtmiştir. Daha sonraki yıllarda da Sovyetlerin istediği miktar fazla bulunduğundan ödeme reddedilmiştir (Özkal, 2022, s. 29-30). Sovyetler İğdir Ovası'nın sulanmasında barajdan su kullanımını engelleyen bir tutum sergilememiş ancak Serdarabat Barajı'nın suyundan faydalanmayı sağlayacak sulama kanalları ve tünellerinin inşası gerçekleştirilmemiştir (Bilgiç, 2023, s. 883).

Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki Serdarabat Barajı meselesinin, Soğuk Savaş yıllarında da yazışmalara konu olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili NATO Daire Delegeliği'nden Türkiye'ye gönderilen yazıya karşılık olarak Dışişleri Bakanlığı'ndan verilen cevapta söz konusu barajın Sovyetler ile Türkiye arasında 8 Ocak 1927 tarihli Sular Mukavelesi'ne dayanılarak 1928-1930 yılları arasında inşa edildiği, barajın yapım masraflarının yarısının Türkiye tarafından ödenmesi gerektiğinden ve barajın sularından bir an önce yararlanmak istendiğinden Türk hükümetinin borcunun miktarını ve hangi para ile ödeyeceğini defalarca Sovyet hükümetinden sorduğu belirtilmiştir. Sovyet hükümeti ise Haziran 1953'de Türkiye'nin borcunun 449.462,80 dolar olduğunu belirtmiştir. Sovyetlerin Aras Nehri'nin yatağının Türkiye tarafından tanzim edilmesinden doğacak masrafa karşılık olarak 100 bin Türk lirası ödeme yapmaları gerektiğini belirtmesi üzerine, yukarıda belirtilen borçtan bu miktarın düşülmesi ile Türk Bayındırlık Bakanlığı 414.067,10 dolarlık tutarı 11 Eylül 1953 tarihinde Sovyet Devlet Bankası'nın The Cahse National Bank of Newyork'daki hesabına göndermiştir. Söz konusu yazıda ayrıca Serdarabad Barajı'ndan Türkiye'nin payına düşen suyun Türk topraklarına girebilmesi için barajın Türkiye kıyısında yapılacak olan ağızlık ve kapak tesisatının inşasına dair de daha önceden planlanan 25 Mayıs 1940 tarihli Mehaz Protokolü'nün bulunduğu ifade edilmektedir. İnşaata başlanabilmesi için de protokolün her iki ülke tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir. Sovyet hükümetince tasdik edilen bu protokol, 25 Temmuz 1953 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile de onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Yazıda baraj sorununun son zamanlarda ele alınan bir mesele olmadığı, yıllardır devam eden bir işin sonuçlanmasından ibaret olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Sovyetlerin kolaylıkla çözümlenebilecek bu tür basit sorunları hallederek ucuz bir hüsnüniyet gösterisinde bulunduğu ifade edilmiştir (TDA, 571/24469-106771-6 (19.11.1953), 1-2). Her iki ülke arasında Soğuk Savaş yıllarının çok öncesinde sorun olmaya başlayan Serdarabat Barajı'ndan su temin edilmesi meselesi, o dönemin şartları göz önüne alındığında Türkiye'nin imkânlarının yetersiz olmasından dolayı çözümlenememiştir. Türkiye'nin, Soğuk Savaş yıllarında Sovyet tehditlerine karşı Batılı devletler ile müttefik olmasına rağmen, bölgede sulama imkânlarının artmasına bağlı olan tarım ve ticaretin canlanması için baraj sorununun çözümlenmesinde önemli bir adım attığını söylemek mümkündür. Ancak bu sorunun nihayete ermesi Türkiye'nin Sovyetlere karşı bakışını değiştirmemiştir. Yazışmalardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye ile yakın ilişki kurmak isteyen Sovyetler çok daha önce çözebilecekleri bu meseleyi ancak 1953 yılında çözüme kavuşturabilmiştir. Bu durumu Sovyetlerin Türkiye ile yakın ilişki kurma çabalarından ziyade Türkiye'yi Batı bloğundan koparmak için yaptığı bir hamle olarak görmek mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile İlişkilerini Geliştirme Çabaları

Stalin'in 1953 yılında ölümü, Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Sovyetlerin genel anlamda dış politikasında meydana gelen değişiklik, Türkiye'ye

yönelik politikasını da etkilemiştir (Gürün, 1983, s. 199). Yeni Sovyet yönetimi, 30 Mayıs 1953'te yaptığı açıklamada önceki Stalin yönetimin Türkiye'ye iktidarı notalardaki isteklerinin kendileri tarafından talep edilmediğini belirtmek suretiyle iyi komşuluk ilişkilerini geliştirme yönünde ilk adımı atmıştır. Böylece Sovyetler boğazlara ve Türk topraklarına yönelik herhangi bir taleplerinin olmadığını beyan ederek Türkiye'nin güvenini tekrar kazanmayı ümit etmişlerdir. Bu tarih itibarıyla Sovyetler Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesine dair isteklerinden de vazgeçmiştir (Kurban, 2014, s. 258).

Sovyetlerin Türkiye ile yakınlaşma çabalarının Büyükelçilik raporlarına da yansımış olduğu görülmektedir. Moskova Büyükelçiliği'nden 1 Ocak 1956 tarihinde gönderilen raporda, Sovyet Dışişleri Bakanı'nın 30 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi'ne yaptığı açıklamalar ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Raporda, Sovyet Dışişleri Bakanı'nın, Sovyetlerin Türkiye'den herhangi bir toprak talebinde bulunmadığını ve Boğazlarla ilgili olarak da her iki devletin güvenliğini koruyacak bir yolun bulunabileceğini ima ettiği ve Sovyetlerin bu konuda daha önceki görüşlerini değiştirdiğini beyan ettiği belirtilmiştir. Moskova Büyükelçiliği de 18 Temmuz 1953 tarihinde söz konusu açıklamaya verdiği cevapta, Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebinde olmamasının memnuniyetle karşılandığını, Sovyet hükümeti tarafından açıklanan her iki devlet arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin devamı, barış ve güvenliğin sağlanması isteğinin Türkiye'nin de isteği olduğunu ve Boğazlar sorununun Montrö Boğazlar Sözleşmesinin hükümlerine bağlı bulunduğunu vurgulamıştır. Raporda, Sovyet Başbakanı Malenko'nun Ağustos 1953 tarihinde bütçe görüşmelerinin kapanış konuşmasında Türkiye ile ilgili sözlerine de yer verilmiştir. Malenkov bu konuşmasında; Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin, her iki devletin de yararına olduğunu ve Karadeniz'de güvenliğin sağlanmasında önemli rol oynayacağını belirtmiştir. Moskova Büyükelçiliği bu sözleri yatıştırıcı sözler olarak nitelendirilmiş ve Stalin'in ölümünden sonra Sovyetlerin ortaya koyduğu hüsnüniyet taarruzunun tezahürü olarak görmüştür. Ayrıca Sovyetlerin iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanması hususunda yapıcı bir adım atmadığı da belirtilmiştir. Sovyetlerin, iki devlet arasında uzun yıllar süruncemede kalan Serdarabad Barajı sorununu 1953 yılında çözmüş olmasının da Sovyet Rusya'nın son dönemlerdeki ucuz iyi niyet gösterilerinde bulunma taktiklerinde birisi olduğu yeniden vurgulanmıştır (TDA, 571-35783-141332-1 (01.01.1956)). Stalin sonrasında Sovyetlerin dış politikasında görülen bu değişim Türk diplomatlar tarafından gerçek bir değişiklik değil, bir taktik olarak değerlendirilmiştir. Zira Türkiye'nin Batılı devletler ile müttefikliğinin devam ediyor olmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak görmeye devam eden Sovyetlerin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak için sözde bir değişim içinde bulunduğu söylenebilir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerine dair başka bir rapor da Türkiye'nin Oslo Büyükelçiliği'nden gönderilmiştir. Bu raporda Sovyetlerin Oslo elçisi Gribanov ile yapılan görüşmeler hakkında bilgiler verilmektedir. Rus elçi Norveç ile Rusya arasında gelişen ilişkilerin aynısının Türkiye-Sovyetler arasında da gerçekleşmesi hakkında ne düşünüldüğünü sormuş, büyükelçi de hürriyet içinde barışın ve dostluk antlaşmasının temini için iki ülke arasındaki temasların faydalı olacağını ancak öncelikle süruncemede olan ve tüm dünyayı ilgilendiren sorunların bir an önce çözümlenmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Sovyet elçi de kendilerinin de aynı görüşte olduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin Oslo Büyükelçisi görüşmelerin sonucunda, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı dostluk düşüncesinin getireceği sonuçları değerlendirerek, daha gerçekçi bir siyaset izlenmesi gerektiğini anlamış olduğunu belirtmektedir (TDA, 571/35874-141655-22 (06.08. 1956), 1-2). Raporda Sovyetlerin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf ettiği anlaşılrsa da Oslo Büyükelçiliği'nden gönderilen başka bir rapor, Türkiye'nin Sovyetlere karşı neden temkinli yaklaştığına bir örnek teşkil etmektedir. Raporda Sovyetlerin Orta Doğu devletlerinde nüfuzunu genişletmek için dini

kullandığı belirtilmektedir. Sovyetler özellikle Ermenilerden faydalanmak için Ermeni kilisesini propaganda aracı olarak değerlendirmişlerdir. Morgenbladet gazetesinde yayınlanan bir makalede bu konulara temas edilmiştir (TDA, 571/35976-141358-37 (25.10.1956), 1). Tarihî süreçte Ermenistan meselesinde Sovyetlerin Türkiye'ye karşı takındığı olumsuz tavır iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmeye çalışıldığı iki savaş arası dönemde etkisini yitirse de II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden gün yüzüne çıkmıştır. ABD'den Orta Doğu'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Ermeniler ve Sovyetler Türkiye'nin doğusundaki şehirlerin Sovyet Ermenistan topraklarına dahil olması için faaliyet göstermişlerdir (Papuççular, 2023, s. 98). Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemlerden itibaren Türklere karşı Ermenileri kışkırtan ve Ermeni meselesi diye sözde bir sorunun ortaya çıkmasında da etkili olan Sovyetler, Orta Doğu'daki politikalarında da Ermenilerden istifade edebilmek için dini kullanmaya başlamışlardır. Moskova Büyükelçiliği'nden gönderilen başka bir raporda ise Sovyet Dışişleri Bakanı'nın dış politika, uluslararası durum ve Türk-Sovyet ilişkilerine dair beyanatına yer verilmiştir. Raporda belirtildiğine göre Dışişleri bakanı Şepilov, öncelikle Sovyetlerin Çin ile olan dostluk ilişkileri, Moskova'ya yapılan seyahatler, komünist ülkelerle olan ilişkiler, Atlantik Paktı, Süveyş Kanalı meselesi, Macaristan'da gerçekleşen olaylar, Eisenhower Doktrini, Federal Almanya'nın silahlanması, General Speidel'in tayini, Yakın Doğu meselelerine temas etmiş ve bütün bu meselelere yönelik olarak düzenledikleri deklarasyonu ABD, İngiltere ve Fransa sefirlerine bildirmiş olduklarını ve Sovyetlerin barış içinde bütün devletler ile dostluk ilişkileri kurmak istediklerini belirtmiştir. Konuşmasının devamında İran ile iyi komşuluk ilişkilerine temas eden Dışişleri Bakanı İran'dan sonra Türk-Sovyet ilişkilerine de değinerek Türkiye ile de iyi komşuluk ilişkileri geliştirme arzusu içinde bulduklarını belirtmiştir (TDA, 571/35874-141655-3 (12.02.1957), 1). Sovyet yetkililerinin bu türden beyanatlarının, özellikle Türkiye'nin Kıbrıs meselesi yüzünden başta ABD olmak üzere Batılı devletlerden beklediği desteği göremediği, bu yüzden de ilişkilerinin durağan olduğu yıllarda yoğunlaşmasını Sovyetlerin Türkiye'ye yakınlaşma politikasında bir hamle olarak değerlendirmek mümkündür. Moskova Büyükelçisi Kemal Kavur, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği başka bir raporunda da Sovyet Dışişleri Bakanının Türkiye-Sovyetler ilişkilerine dair Sovyet basınında yer alan konuşmasına yer vermiştir. Sovyet Bakan bu konuşmasında Sovyetler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin uzun süredir peşin hükümler nedeniyle sekteye uğradığını, bu yüzden bu durumun giderilmesi gerektiğini, Türkiye'nin yöneticilerinin bu durumu ne kadar erken telakki ederse ilişkilerin o kadar çabuk iyileşme sürecine gireceğini belirtmiştir. Ayrıca iki ülkenin samimi ve gerçek ilişkilerinin tesisine ilişkin her iki tarafça ileri sürülmesi muhtemel olan teklifleri Türkiye ile birlikte incelemeye hazır olduklarını beyan etmiştir (TDA, 571/35874-141655-2 (13.02.1957), 1). Kemal Kavur Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerine dair gönderdiği bir diğer raporunda ise Sovyetlerin Kızılay'a gönderdiği yardımla ilgili olarak Sovyet basınında çıkan haberlere değinmiştir. Pravda'da çıkan Tass Ajansı'nın haberine göre Sovyet Büyükelçi Türk yetkililerini ziyaret ederek Türkiye'nin maruz kaldığı son felaketler nedeniyle taziyede bulunmuş ve Sovyet Kızılhaçının Kızılay'a 100.000 ruble yardımda bulunduğunu belirtmiştir (TDA, 571/35880-141685-2 (03.03.1956), 1). SSCB 1950'li yılların sonlarına doğru maddi yardımlar sunarak da iyi ilişkiler geliştirme çabasında olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim Türkiye de bir taraftan ABD ile ilişkilerini sürdürmek isterken diğer taraftan da çok yönlü bir dış politikayı benimsemeye başlayarak Sovyetlere yönelmiştir. Bu durum başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından endişe ile karşılanacaktır. Zira Türkiye'nin bu girişiminde yukarıda da bahsedildiği üzere Kıbrıs Meselesinde Batılı devletlerin Türkiye'ye karşı takındığı tavır etkili olmuştur. İlerleyen süreçte Başbakan Adnan Menderes, Sovyetler ile ekonomik ve siyasi görüşmeler yapmak üzere Moskova'yı ziyaret etmeyi planlayacak ancak 27 Mayıs darbesinin gerçekleşmesi bu girişimi engelleyecektir.

Sovyetlerin Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabaları, Ankara'daki Polonya Büyükelçisi ile Türk Dışişleri Bakanı arasındaki görüşmelere de konu olmuştur. Polonya Büyükelçisi J. Zambrowicz, 7 Mart 1955 tarihinde Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmesinde Sovyetlerin Türkiye ile dostluk ilişkisini geliştirme niyetinde olduğunu belirtmiştir, Türk Dışişleri Bakanı da Sovyetlerin Türkiye karşısında takip ettiği politikanın, genel siyasetlerinin bir parçasını oluşturduğunu, Türkiye'nin üyesi olduğu NATO'nun genel siyaseti çerçevesinde Sovyetlere karşı siyasi bir vaziyet alabileceğini belirtmiştir. Her iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesinin NATO-Moskova arasındaki ilişkilerin gelişmesine bağlı olduğunu da ayrıca ifade etmiştir (TDA, 566/341-2641-1 (11.03.1955), 1-2). Söz konusu görüşmeden anlaşılacağı gibi Sovyetlerin uydusu olan Polonya'nın büyükelçisi aracılığıyla Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik iyi niyetlerinden bahsedilse de Türkiye, temkinli adımlar atmaya devam etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında gün yüzüne çıkan Sovyet tehdidi Türkiye'nin NATO'ya girmesinde en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Böylesi bir durumda Türkiye ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin gelişmesi Sovyetlerin NATO'yu tanımaya bağlanmış ve Türkiye'nin NATO'nun siyasetini izlemekten taviz vermeyeceği özellikle vurgulanmıştır. Zaten 1959 yılı itibarıyla da ABD ile Sovyetler arasındaki ilişkilerde bazı sorunlar olmak birlikte kısmen bir yumuşama başlamıştır. Birçok Batılı ülke de Sovyetler ile iktisadi alanda iş birliği içerisine girmiştir (Göktepe ve Seydi, 2015, s. 72).

Sovyetler Birliği, Türkiye ile siyasi yakınlaşma sağlamanın yanı sıra kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için de çaba sarf etmiştir. Nitekim SSCB'nin Ankara büyükelçisi Vassili Kornev, Türk Dışişleri Bakanlığı'na yaptığı ziyaretinde iki ülke arasında kültürel ilişkilerin tesisi ve geliştirilmesi için birçok teklifte bulunmuştur. Büyükelçi Kornev, Fransa, İngiltere, Amerika ve İsviçre ile Sovyetler arasında temsil, konser ve bale gibi güzel sanatlara dair değişimlerin Türkiye ile de yapılmasının zamanının geldiğini, Türkiye'nin de istemesi ve kabul etmesi hâlinde piyanist, kemancı, bale sanatçısı ve akrobatlardan oluşan 15-20 kişilik bir grubu mart ayı içinde Türkiye'ye göndermeye hazır olduklarını belirterek, bunun karşılığında Türkiye'den de sanatkarların gönderilmesini talep etmiştir. Böylelikle Sovyetler Birliği'nde Türk kültürünün ve sanatının en iyi şekilde tanıtılabilme imkânının bulunabileceği vurgusunu yapmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan verilen cevapta ise, Sovyetlerin güzel sanatlarda üst seviyede olduğunun ancak bu faaliyetlerin ideolojik propaganda aracı olarak kullanmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca kamuoyunun da bu faaliyetleri desteklemesinin elzem olduğu ifade edilmiştir. Nitekim Sovyetlerin Türkiye'ye karşı takip ettiği siyasetten dolayı bu tarz kültürel faaliyetlere karşı temkinli yaklaşmaların olabileceği de ayrıca vurgulanmıştır. Büyükelçi Kornev de siyasi propagandanın mevzu bahis olmadığını, sadece sanatsal propagandanın olabileceğini ve gönderilecek sanatkarların Türkiye tarafından seçilebileceğini söylemiştir (TDA, 571/35874-141670-11 (09.01.1956), 1-2). Konuşmalardaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Türk hükümeti siyasi olduğu kadar kültürel alanda da Sovyetlere karşı temkinli yaklaşmakta ve özellikle komünizm propagandası yapılmasından endişe duymaktadır. Diğer devletlerle siyasi olduğu kadar kültürel ilişkilerinde de temel amacı komünizmin yayılmasını ve benimsenmesini sağlamak olan Sovyetlere karşı duyulan bu endişe hiç de yersiz değildir. II. Dünya Savaşı ile birlikte, Sovyet tehdidini her an ensesinde hisseden Türkiye, Atatürk döneminin sonlarına kadar Sovyetler ile dostluk içinde yürüttüğü siyasi ve kültürel ilişkilerini durdurmak zorunda kalmıştır. Stalin'in ölümünden sonra her ne kadar Sovyetler isteklerinden vazgeçtiklerini beyan ederek iyi niyet girişimlerinde bulunsada mevcut güvensizlik uzun süre devam etmiştir. Zira Sovyetler Türkiye dışında Suriye ile de kültürel ilişkilerini geliştirmek için yoğun bir çaba göstermiştir. Sovyetler ile Suriye arasında yapılan kültür antlaşması sonucunda her iki ülkenin heyetleri karşılıklı ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler 1957 yılında da devam etmiş, kültürel, iktisadi, teknik ve sanat alanında 30'a yakın Sovyet heyeti Suriye'yi ziyaret etmiştir. Sovyetler Suriye'ye yakınlaşabilmek için bir taraftan Suriye'de komünizme

yakınlığı ile bilinen güçleri desteklerken, diğer taraftan da askeri yardım yapmıştır (Baş, 2012, s. 97). Sovyetlerin özellikle komünizmin yayılmasını sağlamak ve güneyinden gelebilecek tehditleri engellemek için yürüttüğü bu politikalar, Türkiye'nin kültürel alanda da Sovyet isteklerine sıcak bakmamasına neden olarak gösterilebilir. Her iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler ancak 1965 yılı itibariyle yazarların karşılıklı ziyaretleriyle başlamıştır. Ancak bu ziyaretlere de yöneticilerin seçtiği ve izin verdiği yazarlar katılabilmektedir (Başaran, 2015, s. 2). Sovyetlerin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek için attığı adımlara başka bir örnek ise Hafif Sanayi Bakanı olan Nikita Semyonoviç'in (Nikita Semyonovich Rijov) Türkiye'ye tayin edilmesine yönelik isteği olmuştur. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi, Sovyet Dışişleri Bakan yardımcısı Korin ile yaptığı görüşmeye ait gönderdiği raporunda; uzun zaman Sovyetlerin sanayi alanında çalışan Nikita Semyonoviç'in tayin edilmesinin bir kazanç olarak görüldüğünü bildirmiştir. Nitekim söz konusu uzman, 1935-1936 yılları arasında Kayseri Mensucat fabrikasında başmühendis yardımcılığı yapmış, 1946-1956 yılları arasında da Sovyetlerin çeşitli sanayi kurumlarında çalışmış (TDA, 571/35783-141318-2 (07.02.1957), 1), 1957-1966 yılları arasında SSCB'nin Türkiye elçiliğini yapmıştır (Arbaş, 2019, s. 145).

Sovyetler Birliği'nin Türkiye-ABD İlişkilerini Bozma Girişimleri

Büyükelçilikler ile Türk Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalarda temas edilen önemli bir konu da Sovyetlerin Türkiye-ABD arasındaki ilişkileri bozmak ve Türkiye'yi Batı bloğu ile arasını açma niyetiyle ilgilidir. Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir raporda, bu konuyla ilgili bilgi verilmektedir. Raporda Washington'da yayınlanan "The Washington Daily News" gazetesinin 22 Ağustos 1955 tarihli sayısında Milton Berliner tarafından kaleme alınan ve ABD'de 22 gazetede de yayınlanan "Rusya Türkiye'ye tebessüm ediyor" başlıklı makalesinden bahsedilmiştir. Makalede Kremlin'in Amerikan diplomasisinin zayıf noktalarını istismar etmek hususunda çeşitli manevralar yaptığı ve Sovyetlerin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in Moskova'ya davet edilmelerinin nasıl karşılayacaklarının araştırıldığı belirtilmiştir. Yazar makalesinde, Sovyetlerin bu dostane yaklaşımının Türk Dışişlerinde birtakım endişeler uyandırması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Batı bloğuna dahil olduğunu bilen Sovyetler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile dostluk ilişkilerini geliştirmiş olsa da Türkiye, Sovyetlerin niyetlerini bildiği için geçmişten gelen şüphelerini hâlâ koruduğu belirtilmektedir. Makalede Türkiye'nin Moskova'ya yaklaşmasında birtakım etkenlerin olduğu da ifade edilmektedir. Örneğin ekonomik sıkıntılar içinde bulunan Türkiye'nin 20-25 senelik süre zarfında faiziyle ödemek şartıyla ABD'den istediği 300 milyon dolarlık yardımın reddedilmesi önemli bir etken olarak görülmekte, ABD'den alınan 30 milyon dolarlık yardımın, Türkiye'nin giriştiği ağır sanayi programının bir bölümünü dahi karşılamaya kâfi gelmediği belirtilmektedir. Türkiye'nin komünizmin yayılmasında bir kale vazifesi görebilmesi için askeri bakımdan olduğu kadar iktisadi bakımdan da güçlenmesi gerektiğini belirtmiş olduğu, ABD'nin süreç içinde 1 milyar dolardan fazla yardım yapmış olsa da Türkiye-ABD arasındaki sorunun her iki ülke arasında dostane bir şekilde çözümlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Makalede ABD'nin Türkiye'nin istediği yardımı kabul etmemesini fırsat bilen Sovyetlerin Moskova radyosundan Türkiye'ye ithafen yaptıkları Türkçe yayında ABD'yi iyi gün dostu olmakla suçladıkları ve bu durumdan faydalanmak için Türk devlet adamlarını Moskova'ya davet ettikleri vurgulanmaktadır. Moskova'nın Türkiye'yi Batı'dan ayıramayacağı, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin buna fırsat vermeyecek kadar güçlü olduğu da ayrıca dile getirilmiştir (TDA, 502/23917-104500-1 (25.08.1955), 1-3). Washington Büyükelçiliği'nin raporunda içeriği hakkında bilgi verilen makaledeki görüşler, Sovyetlerin Türkiye ile ABD arasındaki müttefikliği özellikle iktisadi sorunları dile getirerek yıpratmaya çalıştığı iddiası üzerine kurulmuş, Türk devlet adamlarının Moskova'ya davet edilmesi de bu

müttefikliği bozmaya dönük bir adım olarak değerlendirilmiştir. Moskova Büyükelçiliği'nden gelen başka bir raporda ise Türkiye'nin Sovyetler ve Çekoslovakya'dan silah temin etmek istediğine yönelik Yugoslavya elçisinin beyanını hakkında bilgi verilmiştir. Yugoslavya elçisi Belgrat'tan edindiği bu bilginin doğru olup olmadığı hakkında Moskova Büyükelçisi'nde bilgi almak istemiştir. Büyükelçi Kemal Kavur ise Türkiye'nin NATO üyesi olması ve ABD'den askeri yardım alması nedeniyle bu yönde bir haberin doğru olmadığını kendisine ifade etmiştir (TDA, 571/35796-141085-22 (12.02.1956), 1). Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Moskova Büyükelçiliği'ne gönderdiği yazıda da Yugoslavya elçisine verilen cevabın yerinde olduğu ve böylesi asılsız bir haberin yoklama mahiyetinde olabileceği belirtilmiştir (TDA, 571/35796-141085-21 (17.02.1956), 1). Bu tarzdan doğru olmayan bilgilerin gündeme getirilmesi de Sovyetlerin Türkiye ile müttefikleri arasındaki ilişkilere zarar vermeye çalışmasına bir örnek teşkil etmektedir.

Türkiye- Sovyetler Birliği Arasındaki Ticari İlişkiler

İki kutuplu dünyada yönünü Batı'ya çeviren ve NATO üyesi olan Türkiye'nin Sovyetler ile ticari ilişkileri 1953 yılına kadar durma noktasına gelmiştir. Türkiye ile Sovyetler arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin gelişmemesi yazışmalara da yansımıştır. Nitekim Sovyetler tarafından verilen demeçlerde Türkiye'ye karşı yumuşama politikası sergilenmesine rağmen, Türkiye'den iyi komşuluk ilişkilerine dair hiçbir müspet ve yapıcı adım atılmadığı belirtilmektedir. Milletlerarası ilişkilerin karışık olduğu bir dönemde Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik politikası dünya genel siyasetinin bir parçasını teşkil etmektedir. Türkiye ile Sovyetler arasındaki ticari ilişkiler de bunun bir göstergesidir. Türkiye'nin Sovyetlere ihracatı çok az olmakla beraber, ihraç edilen başlıca maddeler canlı hayvan, kirli tiftik, palamut, palamut tırnağı ve tütünden ibaret olmuştur. Ayrıca istatistiklere göre 1950 yılından beri Sovyetlerden Türkiye'ye -1951 yılında ithal edilen 7 bin lira değerindeki dokuma ürünleri hariç tutulursa-ithalat yapılmamıştır. Türkiye'nin Sovyetler ile ticaretinin genel ticarete oranı ihracatta %0,5 ile %1, ithalatta ise hiç denebilecek oranda gerçekleşmiştir. Söz konusu yazıda Sovyetler ile ticari ilişkilerin yakın bir gelecekte gelişebileceğini söylemenin mümkün olmadığı da ayrıca belirtilmektedir (TDA, 571/37784-141336-14 (27.02.1954), 1-2). İki ülke arasındaki siyasi gerginlik pek tabii ticari ilişkilere de yansımıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımının temelinde hem Sovyetlere güveninin olmaması hem de başta ABD olmak üzere Batılı devletlerden elde edilen iktisadi desteği kaybetme korkusu yatmaktadır.

Bağdat Paktı

ABD Başkanı Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles, dünyanın çeşitli bölgelerinde komünizmin yayılmasının önlenmesi politikasını uygulama kararı olarak, Sovyetler Birliği ve Çin'in çevresindeki devletlerin ABD'nin öncülüğünde askeri paktlar içinde yer almaları yönünde bir politika gütmeye başlamışlardır. Türkiye'nin de dahil olacağı Bağdat Paktı bu politikanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Serbest, 2016, s. 402-403). Bağdat Paktı'nın kurulması süreci Dışişleri Bakanlığı ile Büyükelçilikler arasındaki yazışmalara yansıyan diğer önemli bir konu olmuştur. Türkiye'nin Varşova Büyükelçiliği tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen raporda bu konu hakkında Sovyetlerin Türkiye siyasetine dair Polonya basınında çıkan haberlere yer verilmiştir. Raporda, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik aldatici faaliyetleri karşısında Türk hükümetinin genel politikasını korumasından dolayı Moskova'nın Türkçe yayınlarındaki tavrını değiştirdiği ve bu duruma paralel olarak Sovyetlerin peykleri olan devletlerden Polonya'da da aynı siyasetin izlendiği ve basın yoluyla Türkiye aleyhindeki yayınlara hız verildiği belirtilmiştir. Polonya'da komünist partisinin yayın organı olan Trybuna Ludu'nun 10 Ocak 1955 tarihli bir haberi de söz konusu aleyhte yazılara örnek olarak verilmiştir. Bahse konu olan haberde Başbakan Adnan Menderes'in Türkiye-Pakistan arasında 1954 yılında yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşma yapmak için Irak ve diğer Arap devletlerine

ziyaretler gerçekleştirdiği, ABD'nin Arap ülkelerine baskı yapmak suretiyle onları Atlantik Paktı'na bağlayacak bir blok kurmaları için zorladığı belirtilmektedir. Yazıda ayrıca Adnan Menderes'in Bağdat ziyaretinin, özellikle Irak ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin kesildiği zamana rastladığı iddia edilmektedir. Söz konusu gazete, Londra'dan iktibasla yayınladığı başka bir haberde ise Lübnan'da yayınlanan El İhbar gazetesinin bir yazısını nakletmiştir. El İhbar gazetesinde Başbakan Adnan Menderes'in Arap ülkelerine ziyaretine değinilerek; *Amerikan emperyalizminin Ankara ve Bağdat'taki ajanlarını! seferber ettiği, ABD'nin maksadının saldırgan bir blok teşkil etmek olduğu ve bu durumun Arap ülkelerinin menfaatlerine aykırı olduğu* iddia edilmektedir. Polonya basınında Türkiye'yi ilgilendiren bu hususların dışında Almanya'nın silahsızlandırılması, Paris Antlaşmaları ve bu antlaşmalar ile ilgili Malenkov'un, Amerikan gazetelerine verdiği demeç de konu edinilmiştir. Polonya basını söz konusu bu demecin bütün dünyada barış isteyen insanlar üzerinde derin etkiler yarattığını iddia etmiştir. Ayrıca Polonya ve Doğu Almanya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, Çin-Hindistan sorunu ve mahkemelerde görülen casusluk davaları da gazetelere konu olmuştur. Türkiye'nin Varşova Büyükelçisi raporunda dış basında Bağdat Paktı'nın oluşturulma sürecinde Türkiye aleyhinde yer alan yazılara değindikten sonra Sovyetlerin politikalarına da temas etmiştir. Özellikle de Polonya'yı tamamen etki altına alabilmek için büyük çaba sarf edildiği, bunu sağlamak için Sovyet dilinin Polonya halkına öğretilmeye çalışıldığı, 1953-1954 yılında bu dili öğreten 8300 kurs ve bu kurslara devam eden 100 bin öğrenci olduğunu vurgulamaktadır (TDA, 566/299-2429-15 (14.01.1955), 1-4). Rapordan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin ABD'nin isteği üzerine Bağdat Paktı'nın kurulma sürecindeki faaliyetleri Sovyetleri tedirgin etmiştir ve Sovyetler Stalin sonrası Türkiye'ye karşı takip ettikleri iyimser politikalarını değiştirerek basın aracılığıyla aleyhte propaganda yapmaya başlamıştır. Sovyetlerin uydusu olan devletlerin basını da bu yönde bir faaliyet içerisine girmiştir. Basında Türkiye'nin Amerikan emperyalizmin ajanı olduğu, Arap ülkelerini Batı'nın yanına çekmeye çalışan bir strateji izlediği iddia edilmektedir. Türkiye'nin Arap ülkelerinin liderliği rolünü üstlenerek askeri bir pakt kurulması yönündeki çabalarını, hem Soğuk Savaş döneminde Batı'nın Sovyetleri çevreleme politikası ile komünizmin yayılmasını engelleme projesini desteklemek hem de 1954 yılından itibaren bozulmaya başlayan ekonomisini düzeltmek için ABD'den elde ettiği yardımların devamını sağlamak düşüncesine bağlamak mümkündür. Bağdat Paktı ile ilgili başka bir rapor ise Moskova Büyükelçisi Kemal Kavur tarafından gönderilmiştir. Bu raporda, Sovyetlerin Bağdat Paktı'na dahil olan devletlerden birisine saldırma ihtimali hakkında bir büyükelçi tarafından yöneltilen bir soru ile ilgilidir. Büyükelçi raporunda Pakta üye olan devletlerden üçünün de hazır bulunduğu bir toplantıda Sovyetlerin bir saldırıya cüret edemeyeceğini ancak her şeye rağmen olası bir saldırıya karşı hazırlıklı olmanın da zaruri olduğunu belirtmiş ve gerekirse Pakistan ve İran Büyükelçilerine de telkinde bulunmanın gerekli olacağını vurgulamıştır (TDA, 571/35948-141394-3 (22.10. 1956), 1). Bu rapor üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı Karaçi, Londra ve Tahran Büyükelçiliklerini durumdan haberdar ederek, Suriye Devlet Başkanına verilecek ziyafette Sovyetlerin Bağdat Paktı'na saldırı düzenleyebileceği bu yüzden de gereken tedbirlerin alınması gerektiğini bildirmiştir (TDA, 571/35948-141394-34 (24.10.1956), 1-2).

Suriye Olayları

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir diğer sorun Suriye olayları olmuştur. Söz konusu olaylar devam ederken ülkede Sovyet taraftarı bir darbe yapılması sonrasında Türk birliklerinin Suriye sınırına yığılmasına Sovyetler Birliği tepki göstermiştir (Albayrak, 2004, s. 467). Sovyet Başbakanı Kosigin, Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektubunda Türkiye'nin bu hareketi ile Suriye'yi tehdit altında bulundurduğunu belirtmiştir. Menderes de cevaben Türkiye'nin kendi topraklarını savunmak adına hazırlık

yaptığını, Suriye'ye karşı saldırgan bir politika takip etmek gibi bir amaçlarının olmadığını bildirmiştir. Menderes'in bu cevabından tatmin olmayan, Kruşçev Moskova'da yaptığı konuşmasında Türkiye'nin emperyalist Batılı devletlerin Ortadoğu'daki amaçları açısından aracı ülke konumunda olduğunu söylemiştir (Gürün, 1983, s. 201). Sovyetler ayrıca ABD'nin Irak, Ürdün ve Lübnan'a silah yardımlarını arttırmasını da Suriye'ye yapılması planlanan bir askeri müdahalenin ön hazırlığı olarak nitelendirmiştir (Bağcı, 2007, s. 92). Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik siyasetinde önemli konulardan birisi olan Suriye olayları büyükelçilik raporlarına da yansımıştır. Bonn Büyükelçiliği tarafından gönderilen raporda SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko'nun ABD, İngiltere ve Türkiye'nin Suriye aleyhinde birtakım faaliyetler içinde bulduklarını iddia ettiği sözlerine dair bilgi verilmiştir. Raporda belirtildiği üzere Pravda muhabiri tarafından kendisine yöneltilen "Birleşik Devletler, İngiltere ve Türkiye tarafından Suriye'ye karşı açılan kampanyanın arkasında gizli olan nedir?" sorusuna Sovyet Bakan Gromyko, Batılı devletlerin Suriye hükümetini devrememesi üzerine -Türkiye'yi kastederek- başka Orta Doğu devletlerini teşvik ettiklerini ve böylelikle faaliyetlerini sürdürdüklerini söylemiştir. Bakan Gromyko Türkiye'den bahsettiği konuşmasında Batılı devletlerin amaçlarına ulaşmak için Türkiye'ye özel bir önem verdiklerini, Türk hükümetinin de batılı devletlerin faaliyetlerini desteklediklerini, bu şekilde devam edilirse Türkiye'nin uçuruma sürükleneceğini ve Türkiye'nin bu planlara dahil olmasının tehlike arz ettiğini ifade etmiştir. Bakan ayrıca Türk birliklerinin Suriye sınırlarında bulundurulduğunu, siyasi ve iktisadi baskı uygulandığını ve Suriye'nin içişlerine silahlı müdahale tehlikesinin mevcut olduğunu iddia etmektedir. Sovyet Bakan, Türk devlet adamlarının ileri görüşlü olduğuna ve Türkiye'yi bir felakete sürüklemeyeceklerine inanmak istediklerini de sözlerine eklemiştir. Ayrıca geçmişte atıfta bulunarak Yakın ve Orta Doğu'da birçok devleti baskı altında tuttuğunu iddia ettiği Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına saygı duyduklarını, Sovyetlerin Atatürk'ün idaresi altındaki Türkiye'ye kurulduğu andan itibaren dostluk elini uzattığını da vurgulamıştır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye ile Sovyetler arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin korunmasına ve gelişmesine verilen öneme dikkat çekmiştir (TDA, 4024/87962-320717-1 (12.09.1957), 1). Oslo Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığın gönderilen başka bir raporda da muhafazakâr "Morgenbladet" gazetesinin 4 Kasım 1957 tarihli sayısında yayınlanan "Türkiye'nin ketumluğu" başlıklı yazıdan bahsedilmiştir. Bu yazıda Türkiye'nin Suriye'ye karşı aleyhte hareket etmediği belirtilirken, Suriye sınırına gönderilen Türk birlikleri hakkında müttefik devletlere bilgi verilmemesinin bazı sorunlara sebebiyet verdiği ve Suriye'de Sovyet taraftarı olarak bilinen General Bizri'nin sağcı politikacılara karşı durumunu güçlendirdiği ileri sürülmüştür. Yazıda ayrıca Eisenhower ve Mc Milan görüşmeleri sırasında Orta Doğu ile ilgili sorunları görüşmek üzere Sovyetlerin de katıldığı bir toplantı düzenlenmenin, Sovyetlerin Orta Doğu'ya yönelik tehditkâr emellerinin kabul edilmiş olmasına sebebiyet vereceğinden yanlış bir hareket olacağı ifade edilmiştir (TDA, 561/222194-215218-8 (05.11.1957), 1). Raporlarda bahsedilen konular dikkate alındığında Türkiye'nin Suriye sınırına birliklerini yığması Sovyetler tarafından kaygıyla izlenmiş ve Türkiye Orta Doğu'da Batılı devletlerin aracı olarak görülmüştür. Ayrıca Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkileri hatırlatılarak, Millî Mücadele sürecinde Sovyetlerin Türkiye'ye dostluk elini uzattığı vurgusu yapılmış ve aynı iyi komşuluk ilişkilerinin korunmasının gereğine ve önemine değinilmiştir. Basında yer alan yazıda ise Türkiye'nin Suriye olaylarındaki faaliyetlerinden Batılı devletleri haberdar etmemesinin vurgusu yapılarak, bu durumun Suriye'deki Sovyet taraftarlarının durumunu güçlendirdiğine temas edilmektedir. Orta Doğu meseleleri ile ilgili yapılan toplantılara Rusların da dahil olması, Orta Doğu'da komünizmin yayılmasının önüne set çekmek isteyen ABD'nin yanlış bir kararı olarak görülmektedir. Sovyetlerin Orta Doğu'ya yerleşmesi siyasi ve askeri ve iktisadi bir tehdit olarak da algılanmaktadır. Moskova Büyükelçiliği tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen

raporda ise dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in NATO Konseyi'ndeki beyanati ile ilgili "Sovyet Rusya" adlı gazetede G. Lüdoz imzası ile "Bay Menderes'in masalları" başlıklı bir yazı çıktığı bildirilmiştir. Söz konusu bu makalede yazar hikâyecilik mesleğinin Doğu'da *asil ve muteber* bir meslek olarak görüldüğünü ve Türkiye başbakanı Adnan Menderes'in de NATO konseyindeki toplantıda masalcı bir kılığa büründüğünü iddia etmektedir. Makalede Menderes'in toplantıda Mısır ve Suriye'nin yardımları ile Orta ve Yakın Doğu'da çeşitli manevralara ve entrikalara başvuran Sovyetlerin iyi niyetli olmadığını ancak Sovyetlerin bu faaliyetlerine Bağdat Paketi'ne üye devletlerin karşı koyduklarını ve Türk ordusunun Orta Doğu'daki komünizmin genişlemesine karşı en önemli teminat olduğunu dile getirdiği ve bunu sağlayabilmek için Türkiye'ye atom silahı ve orta menzilli güdümlü mermilerin verilmesinin zaruri olduğunu ifade ettiği belirtilmiştir. Söz konusu makalede, Menderes'in Yakın ve Orta Doğu devletlerinin Amerikan bomba ve mermilerini hemen almaya meyilli görüldüğünü söylediği ancak Arap devletlerinin bu sözlere tepki gösterdikleri ve bu tepkilerin Menderes'in *pantürk iddialarının mübalağalı olduğunu* ortaya koyduğu iddia edilmektedir. Yazar, Menderes'in *masallarının* kendisine karşı nefret uyandırdığını, Suriye hükümetinin Ankara'ya bir nota gönderdiğini hatta Orta ve Yakın Doğu basınının Menderes'in icraatlarını eleştirdiğini de ifade etmektedir. Makalede yer alan "... bir kibrit bile yangına sebebiyet verebilir. Yalnız bu yangında ilk yanan kibrit olur. Türk başvekili acaba memleketine böyle bir akibeti mi temin istiyor?..." ifadeleri ile Türkiye'nin Orta Doğu politikalarından ötürü en çok zarar gören ülke olacağı iddia edilmektedir (TDA, 571/35922-141776-18 (25.12.1957), 1-2). Basında yer alan bu türden yazılar ile ABD'nin Türkiye'yi Suriye'ye karşı askeri bir harekâta yönlendirdiği algısı yaratılmaya çalışılmakta ve Arap devletleri nezdinde Türkiye'nin Suriye özelinde Ortadoğu politikası eleştirilmektedir. Nitekim Türkiye'nin Suriye karşısında aldığı sert önlemler sadece Türkiye-Suriye ilişkilerini değil Ortadoğu'da ABD'nin durumunu da etkilemiştir. ABD bölgede prestij kaybına uğrarken, bu krizden en çok yararlanan Sovyetler Birliği olmuştur.

Nükleer Silahlar ve Askeri Üsler Meselesi

Soğuk Savaş döneminin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği, 1945 Yalta düzeni sonucunda nükleer silahlarla ilgili birbirlerine karşı duydukları güvensizliğinde bir sonucu olarak bu konuyla ilgili her sorunda anlaşmazlık yaşamışlardır (Denk, 2011, s. 101). II. Dünya Savaşı'nı sona erdirmek isteyen ABD, Japonya'ya karşı ilk atom bombasını kullanarak atom bombası tekeli elinde bulundursa da Sovyetlerin 1949'da ilk Sovyet atom bombasını kullanmasıyla mevcut durum değişmiştir. Sovyetler Birliği tarafından 1953'te Hidrojen bombasının kullanılması ve 1957'de Moskova'da güdümlü mermi birliklerinin gösterilmesi silâh teknolojisinde ve silâhlanma yarışında iddialı olduklarını ortaya koymuştur (Erendil, 1994, s. 70). Her iki ülke arasındaki nükleer silâhlanma yarışının yanı sıra dikkat çeken bir diğer husus ise ABD'nin Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği ile olası bir savaş durumunda kullanmak üzere birçok üs kurmuş olmasıdır. ABD'nin stratejik bombardıman uçaklarının çoğunluğu orta menzilli uçaklardan oluştuğu için Sovyetlere yakın topraklar olan Kuzey Afrika, Ortadoğu ve bilhassa da Türkiye'de üs kurmak ABD için elzem olmuştur (Topçu, 2017, s. 107). Bu durum, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile önemli bir stratejik konumda bulunan Türkiye'yi ön plana çıkarmıştır (Kıyanç, 2020, s. 209). NATO'ya üye olduktan sonra müttefiki ABD ile çok sayıda ikili anlaşmalar imzalayan Türkiye, bu anlaşmalar kapsamında topraklarında hava üsleri kurulmasına izin vermiştir (Sönmezoğlu, 2016, s. 69). Türkiye ile ikili ilişkilerini iyileştirmek isteyen Sovyetler Birliği ise askeri üslerin kurulmasını kendisine yönelik bir tehdit unsuru olarak görerek tepki göstermiş ve bu tepkisini değişik tarihlerde gönderdiği notalarla dile getirmiştir. Nitekim Sovyetler Birliği 4 Şubat 1956 tarihinde ABD ve Türkiye'ye gönderdiği notada; ABD askeri üslerinden gönderilen balonları, gizli haber alma girişimleri olarak değerlendirmiştir. Türkiye ise bu notaya verdiği cevapta bu balonların

meteorolojik araştırmalar için gönderildiđini, bu durumun Sovyetlerin güvenliđine bir tehdit olarak görülmemesini belirtmiştir (Tellal, 2022).

Gerek nükleer silahlanma yarışı gerekse ABD tarafından kurulan askeri üsler çerçevesinde Türk-Sovyet ilişkileri yazışmalara konu olmuştur. Sovyet Başbakanı N. Boulganine tarafından Sovyet elçisi aracılığıyla 14 Aralık 1957'de Başbakan Adnan Menderes'e iletilen mesaj, Soğuk Savaş yıllarında Türk-Sovyet ilişkileri ve Sovyetlerin bahsedilen konularla ilgili Türkiye'ye bakışına dair verdiği bilgiler açısından oldukça önemlidir. Sovyet Başbakanının Türk Hükümeti'nin dikkatini uluslararası meseleler üzerine çekmeye çalıştığı mesajında; Paris'te toplanacak olan NATO Konseyi toplantısına temas edilmiş ve başta ABD olmak üzere NATO üyesi devletlerin Atom savaşı için askeri hazırlıklar içerisine girdikleri ifade edilmiştir. ABD'nin NATO'ya üye devletler üzerinde nükleer silah üsleri kuracağına dair açıklamaları olduğu, ABD ve İngiltere'nin silahlanma yarışına dair planlarını NATO'ya üye devletlere kabul ettirerek suni bir harp havası yaratmaya çalıştıkları vurgulanmıştır. Sovyet Başbakan bu durumdan duyduğu endişeyi dile getirerek, Sovyet hükümetinin evrensel barışı koruma çabasına rağmen, soğuk savaşın gittikçe tehlikeye bir boyut kazandığını ifade etmektedir. Mesajda değinilen diğer önemli bir nokta ise; NATO, SEATO ve Bağdat Pakti'nin tek bir teşkilat altında birleştirilmesine yönelik yapılan çalışmalara dairdir. Sovyet Başbakan, bu çalışmalarla dünyanın çeşitli bölgelerindeki ülkelerin birleştirilmesinin söz konusu olabileceğini ancak devletlerarasında herhangi bir anlaşmazlık çıkması hâlinde bu durumun dünya genelinde karışıklığa ve bunun sonucunda da savaş tehlikesine sebebiyet vereceğini ifade etmiştir. Türkiye'ye de temas edilen bu mesajda, Türkiye'nin bu yöndeki girişimleri kabul etmesinde kendi topraklarına uzak olan ülkelerdeki menfaatlerinin etkili olup olmadığı sorulmakta ve böylesi bir durumun Türkiye'yi savaşa sürükleyebileceği belirtilmektedir. Ayrıca Eisenhower doktrini de eleştirilmekte, ABD'nin Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin iç işlerine müdahalesinin, bu ülkelerin milli ve bağımsız bir politika uygulamalarına engel olduğu ve bu durumun söz konusu bölgelerdeki devletlerin menfaatlerine zarar vererek barışı tehdit edeceği ifade edilmektedir. Sovyet Başbakan, Sovyetlerin bu bölgelere yakın olması nedeniyle barışı korumak, eşit hak ve hükümlerlik haklarına saygı esasına dayanarak iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek istediklerini söylemektedir. Bahsedilen askeri teşkilatlara üye olan Türkiye'nin topraklarında Amerikan yardımı ve uzmanları tarafından inşa edilen kara ve deniz üslerinin varlığından ve bunların Sovyet topraklarına herhangi bir saldırı olduğunda bir tehdit unsuru olarak kullanılacağından duyulan endişe söz konusu yazıdan anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği, Türk topraklarındaki üslerin savunmada işe yaramayacağını sadece yakın mesafeli bölgelere saldırma amacıyla kullanılabileceğini belirtmekte ve üsleri kuran devletin değil Türkiye'nin olumsuz etkileneceğinin uyarısında bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı'nda Türk milletinin kayıpları dile getirilerek, gerçekleşecek bir savaşın yıkıcı etkilerine de işaret edilmektedir. Ayrıca Sovyetlerin NATO ve Varşova Pakti'na üye devletlere nükleer silahların kullanılmaması ve bir saldırmazlık antlaşması yapılmasını teklif ettiği ancak batılı devletler tarafından reddedildiği belirtilmiştir. Devletlerin barış içinde yaşaması, birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve hâkimiyet haklarına karşılıklı saygı duyması gibi prensiplerin Bandung Konferansı'nda Türkiye'nin de dahil olduğu Asya ve Afrika devletlerince kabul edildiğine de işaret edilmiştir. Sovyet Başbakan devletlerarasında silahlı çatışmaları azaltmak için birtakım önerilerde bulunmuştur. Buna göre; devletler en az iki-üç senelik bir süre için silahlanmayı durdurmalı ve bunu sağlamak için bir anlaşma yapmalıdırlar. Büyük devletler Türkiye de dahil olmak üzere, atom silahını yabancı bir devletin topraklarına mevzilendirmemelilerdir. Böylelikle Avrupa'da 100 milyondan fazla insanın yaşadığı geniş bir bölge atom silahlarından arındırılmış olacaktır. Amerika, İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletler Yakın ve Orta Doğu'da bulunan devletlerin bağımsızlıklarını tehdit edecek herhangi bir girişimde bulunmamayı taahhüt etmeli, Türkiye ve diğer Orta Doğu

devletleri de bunu desteklemelidir. Türk hükümetinin inisiyatif kullanarak barışın sağlanması hususunda üzerine düşeni yaptığı takdirde, bu durumun Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesinde etkili olacağı da ayrıca vurgulanmaktadır (TDA, 571/35745-141112-2 (01.01.1958), 1-6). Söz konusu mesajda; gerek NATO, SEATO ve Bağdat Paktı gibi askeri oluşumların faaliyetleri gerekse NATO'ya üye devletlerin atom silahları için üsler kurma girişimleri Sovyetler Birliği tarafından kaygıyla izlenmiştir. Sovyetler dünya barışının korunmasının önemine temas etmiş olsa da esasında Ortadoğu'daki bu oluşumların kendisi için tehlike doğuracağından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca stratejik konumu nedeniyle büyük öneme haiz olan Türkiye'nin topraklarında ABD tarafından kurulan üsler konusunda da Türkiye'yi uyarmakta ve olası bir savaşta Türkiye'nin zarar göreceğini dile getirerek bir nevi tehdit etmektedir. Sovyetlerin açıklamalarını Orta Doğu'daki barışı koruma hususundaki çabası olarak değil de kendisine yönelik çevreleme politikasını engellemeye yönelik bir girişim olarak değerlendirmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin Arap devletlerinin batı bloğu ile yakınlaşmalarını önlemeye ve Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye yönelik politikaları bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir. Sovyet politikalarının etkisiyle Orta Doğu ülkeleri arasında meydana gelen ikilikler, ülkeler arasında kimi zaman siyasi krizlerin çıkmasına da neden olmuştur. Moskova Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen başka bir raporda Amerikan üslerine temas edilmiştir. Bolşevik İhtilalinin 37. yıl dönümü münasebetiyle 6 Kasım akşamı düzenlenen törende Sovyetlerin senelik raporunu açıklayan Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerinden Başbakan yardımcısı ve Planlama Bakanı Saburov, milletlerarası gerginlik ile ilgili yaptığı açıklamalarında, Sovyet milletinin milletlerarası gerginliği azaltma olanaklarının tükenmemiş olduğu kanaatini taşıdığını ancak bazı devletlerce bir takım engellerin çıkarılarak Sovyetler ve peyklerine yönelik Asya, Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerinde askeri yapılanmalar oluşturulduğunu ifade etmekte ve ABD'nin sınırlarından binlerce kilometre uzak ülkelerde sayıları gittikçe artan Amerikan üsleri kurduğunu belirtmektedir (TDA, 4024/87962-320724-2 (11.11.1954), 4). Raporda da belirtildiği gibi Sovyetler Birliği milletlerarası gerginliğin müsebbibi olarak Batı devletleri ve bu devletler tarafından kurulan NATO, Bağdat Paktı gibi askeri oluşumları ve Amerikan üslerini görmektedir. Bahsedilen törenin ertesi günü Kızıl Meydan'da yapılan geçit töreninde konuşan Savunma Bakanı Mareşal Bulganin de dış politikada Sovyetlerin başlıca hedefinin sulh olduğunu, bu nedenle de Avrupalı devletlere silahsızlanma anlaşması projesini sunduklarını belirtmiştir. Mareşal ayrıca batılı devletlerin askeri teşkilatlar kurmaya, silah yarışını şiddetlendirmeye ve Sovyetlere karşı düşmanca propagandalar yapmaya devam ettiklerinin vurgusunu yapmıştır. 7 Kasım gününü akşamında verilen davette Bulganin bütün askeri ataşelerle ayrı ayrı sohbet etmiş, Türkiye'nin askeri ataşe vekili Binbaşı Sözer'le yaptığı konuşmasında, "Stalin sizi gücendirdi biz tamir ettik. Sizin en yakın komşunuzuz, ne isterseniz veririz" ifadelerini kullanmıştır (TDA, 4024/87962-320724-1 (12.11.1954), 1,3). Bu ifadeleri ile Bulganin, Sovyetlerin Stalin sonrası Türkiye'ye yönelik politikalarının değiştiğine vurgu yapmış ve komşuluk ilişkilerini geliştirmek için yeni adımlar atılacağını belirtmiştir.

Sonuç

Atatürk Dönemi'nde itibaren iyi bir seyir takip eden Türkiye-Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ilişkisi zaman zaman birtakım pürüzler yaşansa da II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Türkiye'nin savaşa dahil olmama çabası Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur. Savaşın sonlarından itibaren de Sovyetlerin Türkiye'den boğazlardan üs ve toprak talepleri ilişkilerin gerginleşmesine ve Sovyetlerin bir tehdit unsuru olarak görülmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki tercihini Batı bloğundan yana kullanmasını etkileyen temel faktörler arasında yer almıştır. ABD liderliğindeki Batı bloğu ile ittifak hâlinde olan Türkiye'yi kendisine yönelik

çevreleme politikasında bir araç olarak gören Sovyetler, özellikle Stalin'in ölümüne kadar geçen süreçte tehditlerine devam etmiştir. Türkiye, Sovyetlerin Stalin'den sonra taleplerinden vazgeçmesi ve eski dostluk ilişkilerine geri dönme çabaları karşısında temkinli adımlar atmış ve dış politikasında Batı bloğundan yana tavrını devam ettirmiştir. Bunda başta ABD olmak üzere Batılı devletlerden elde ettiği ekonomik yardımları devam ettirebilme düşüncesinin etkisi olmuştur. Ancak 1950'li yılların sonlarına doğru bu yardımların azalması ve dış politikada Kıbrıs meselesi özelinde müttefik olduğu devletlerden beklediği desteği görememesi Türkiye'nin çok taraflı bir dış politika izlemesini zorunlu kılmıştır.

1950-1960 yılları arasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri etkileyen konular Büyükelçilik raporlarına da yansımıştır. Özellikle Sovyetlerin boğazlar ve İstanbul'a dair tarihî emelleri, toprak talepleri, Kafkasya politikaları başta olmak üzere her iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ve Serderabad Barajı sorunu, Sovyetlerin Türkiye'yi Batı bloğundan ayırma çabaları, Bağdat Paktı, Suriye olayları, Atom silahları ve üs meselesi gibi sorunlar bu raporlarda ele alınmıştır. Sovyetlerin Türkiye'ye bakış açısı başta Sovyet basını olmak üzere yabancı basındaki yazılarda sıklıkla incelenmiştir. Dikkat çeken ön önemli hususlardan birisi, Sovyetlerin Stalin sonrasında Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden isteklerinden vazgeçtiklerini bildirmelerine ve Türkiye ile eski dostluk ilişkilerini geliştirme çabası içerisine girmesine rağmen Türkiye'nin tarihî süreçteki Sovyet yaklaşımını bildiği için temkinli yaklaşımı olmuştur. Türkiye'nin başta NATO olmak üzere Balkan Paktı, Bağdat Paktı gibi teşkilatlara üye olması ve Suriye olaylarında yürütülen siyaset, Sovyetler tarafından kaygıyla izlenmiştir. Özellikle Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkilerine vurgu yapılarak Sovyetlerin Millî Mücadele sürecinde yaptıkları yardımlar hatırlanmış ve o dönemdeki dostluk ilişkilerinin devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak Türkiye 1950'li yılların sonuna kadar Sovyetlere karşı olumlu adımlar atmamıştır. Bu durum, raporlardan da anlaşılacağı üzere gerek Sovyetlerin gerekse müttefiki olan devletlerin basınlarında Türkiye aleyhtarı neşriyatlara neden olmuştur. Bu yayınlarda Türkiye ABD'nin Orta Doğu'daki ajanı olmakla ve Arap ülkelerini Batı bloğuna yakınlaştırmak için bu ülkelerin liderliği rolünü üstlenmekle suçlanmıştır. Sovyetlerin Türkiye'ye bakışını etkileyen diğer önemli konu ise Türkiye topraklarındaki ABD üsleri olmuştur. Sovyetler, ABD'nin Türk topraklarında kurduğu üslerin, olası bir savaş durumunda Türkiye'ye zarar vereceği uyarısını yaparak, Türkiye'yi tehdit etmekten geri durmamıştır. Stalin'in ölümü sonrasında Türkiye'ye karşı tavrını değiştiren Sovyetler, Serdarabat Barajı sorununun çözümlenmesini sağlamak ve Türkiye ile kültürel ilişkileri geliştirmek gibi girişimlerde bulunmuştur. Ancak Türkiye, Sovyetlerin kültürel ilişkiler vasıtasıyla komünizm propagandası yapma ihtimalinden duyduğu endişe nedeniyle bu istekleri uzun bir süre geri çevirmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

Dışişleri Bakanlığı TDA., 4024/87962-320717-1.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 4024/87962-320724-1.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 4024/87962-320724-2.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 502/23917-104500-1.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 508/44344-211008-1.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 540/44634-214371-28.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 561/222194-215218-8.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 566/299-2429-15.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 566/341-2641-1.

Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/24469-106771-6.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35678-140789-12.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35680-140939-25.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35680-140939-28.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35680-1409939-26.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35745-141112-2.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35776-141155-32.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35783-141318-2.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35796-141080-10.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35796-141085-21.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35796-141085-22.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35874-141655-2.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35874-141655-22.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35874-141655-3.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35874-141670-11.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35880-141685-2.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35922-141776-18.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35922-141777-1.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35948-141392-4.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35948-141392-6.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35948-141394-3.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35948-141394-34.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35950-141837-42.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35950-141837-49.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35950-141837-58.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35950-141837-68.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/35976-141358-37.
Dışişleri Bakanlığı TDA., 571/37784-141336-14.
Dışişleri Bakanlığı, TDA., 571-35783-141332-1.

Telif ve Tetkik Eserler

- Ahmad, F., Ahmad, B.T. (1976). *Türkiye’de çok partili politikanın açıklamalı kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arbaç, İ. (2019). *Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında normalleşme dönemindeki diplomatik ilişkilerin iki ülke basınında yansımaları*. Küçükıymaz, M. M. (Ed.). *Siyasi sosyal ve kültürel yönleriyle Türkiye ve Rusya 3* (1. Baskı, s. 141-158). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2022). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2022). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Bağcı, H. (2007). *Türk dış politikasında 1950’li yıllar*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Baş, A. (2012). 1957 Suriye krizi ve Türkiye. *History Studies*, 4 (1), 89-109.
- Başaran, A. (2015). Siyasi ilişkiler-kültürel ilişkiler etkileşimi: Türk-Rus ilişkileri örneği. *Avrasya Etüdleri*, 48 (2), 101-142.
- Bilgiç, E. (2023). İğdir ovasında geciken verim: Türkiye-SSCB ekonomik ilişkilerinin bilinmeyen bir örneği, Serdarabat barajı. *Mülkiye Dergisi*, 47(3), 862-894.
- Bilgin, F. A. (2023). Kafkasya’nın sovyetleştirilmesi ve Türkiye-Kafkasya ilişkileri. *Karadeniz Araştırmaları*, 20 (77), 29-42.
- Bodur, H. (2005). *Kronolojik 20. yüzyıl siyasi tarihi*. Ankara: Çağlar Yayınları.

- Çelikpala, M. (2015). Rekabet ve işbirliği ikileminde yönünü arayan Türk-Rus ilişkileri. *Bilig*, (72), 117-144.
- Denk, E. (2011). Bir kitle imha silahı olarak nükleer silahların yasaklanmasına yönelik çabalar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), 93-136.
- Dokuyan, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den istekleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (18), 119-135.
- Erdoğan, S., Aslan, Z. (2021). Demokrat Parti döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri: İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin mirası ve Soğuk Savaş etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21 (42), 295-317.
- Erendil, M. (1994). *İkinci Dünya Harbi'nden sonra oluşan silâh sistemlerinin taktik ve stratejiye etkileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2022). *Arap devletleriyle ilişkiler*. Oran, B. (Ed.). *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 1. (25. Baskı, s. 615-635). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göktepe, C., Seydi, S. (2015). Soğuk savaş başlangıcında Türk dış politikası. *Bilig*, (72), 197-222.
- Gürün, K. (1983). *Dış ilişkiler ve Türk politikası (1939'dan günümüze kadar)*. Ankara: A.Ü.S.B.F. ve Basın- Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Hale, W. (2003). *Türk dış politikası 1774-2000*. (Demir, P. Çev.). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Kalyon, L. (2010). Truman doktrini üzerine bir analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.
- Kamel, A. (2014). *1923'ten günümüze Türk dış politikası ve diplomasisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Karpat, K. (2022). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kıyanç, S. (2020). Soğuk savaş yıllarında Türkiye'deki ABD üs ve tesisleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (101), 203-252.
- Kurban, V. (2014). 1950-1960 yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (28), 253-282.
- Matiç, U. (2023). *Demokrat Parti dönemi Ortadoğu politikaları*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Papuççular, H. (2023). *Cumhuriyet'in dış politikası olaylar, aktörler, kurumlar 1923-2023*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkal, İ. (2022). *Iğdır'da siyasi, sosyal ve ekonomik hayat (1923-1970)*. Iğdır: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sander, O. (2020). *Türkiye'nin dış politikası*. (Der. Melek Fırat). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sapmaz, A. (2007). *Rusya'nın Transkafkasya politikası ve Türkiye'ye etkileri*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Saray, M. (2000). *Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin NATO'ya girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın hatıraları ve belgeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Serbest, M. B. (2016). Bağdat paktının kuruluş süreci ve gelişiminde Türkiye'nin rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 401-424.
- Sönmezoglu, F. (2016). *Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası 1945-1991*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde SSCB-Türkiye ilişkileri 1953-1964*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tellal, E. (2022). *SSCB'yle ilişkiler*. Oran, B. (Ed.). *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt: 1. (25. Baskı, s. 499-521). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, R. (2023). Kafkasya'da Rus kültür politikaları (XIX-XX. Yüzyıl). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 17 (35), 209-230.

-
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi tarih (1789-2012)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uzman, N. (2018). II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet talepleri ve Türkiye'nin tepkisi. *Akademik Bakış*, 11 (22), 117-142.
- Yılmaz, M. S. (2017). *Atatürk dönemi Türk dış politikası (1923-1938)*. Kekevi, S. vd. (Ed.). *Türk dış politikası (1830-1989)* (1. Baskı, s. 419-468). Ankara: Berikan Yayınevi.
-